

Ярослав Редьква

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

<https://orcid.org/0000-0002-5452-418X>

y.redkva@chnu.edu.ua

СЛОВ'ЯНСЬКА ГІДРОНІМІЯ БУКОВИНИ ТА ГАЛИЧИНИ (ОНОМА-СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ТА ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

У мовознавстві (як слов'янському, так і неслов'янському) сьогодні на перші позиції виступає вивчення гідронімійної лексики певних недосліджених ареалів України з їхнім подальшим залученням у все-слов'янський ономастичний простір. Усім слов'янським мовам властиві приблизно однакові типи гідронімів: вони є відображенням розвитку людського пізнання й ставлення людини до навколишніх об'єктів. «Коли дається назва річці, озеру і т. ін. і застосовується це ім'я в мові в процесі мовної комунікації, то тим самим ми викликаємо в свідомості образ об'єкта, поєднуючи його з певними просторовими параметрами, тобто локалізуємо об'єкт» (Агеева, 1985, с. 14).

Нас цікавить лінгвістичний аспект вивчення гідронімійних найменувань, адже останні, входячи до класу імен власних, відрізняються від загальних назв своєю співвіднесеністю з тим, що позначають. Гідронімія – як сукупність такого класу власних назв – є внутрішньоорганізованою системою функціонально взаємопов'язаних елементів, що підлягають мовним законам. Виведення закономірностей і встановлення специфіки окремого гідронімійного ареалу, яким є, наприклад, територія Чернівецької (Північна Буковина) та Тернопільської (Східна Галичина або Західне Поділля) областей, направить у правдиве русло етимологізацію затемнених назв гідрооб'єктів. «Вивчення топонімії [як і гідронімії – Я.Р.] певного регіону передбачає насамперед вивчення системи його географічних назв, яка базується на співвідношеннях типів географічних об'єктів» (Бучко, 1990б, с. 11). Треба розуміти, що гідрологічні процеси, які, зрозуміло, мали місце й на названих територіях, значною мірою вплинули й на систему називництва, пов'язану з використанням вод населенням для господарських потреб у процесі заселення терену, який відбувався, як правило, у долинах рік та потоків.

Зазначені Північна Буковина (Чернівеччина) та Східна Галичина (Тернопільщина) належать до так званого західноподільського ареалу (Півторак, 1993, сс. 44–45). Були тут поселення племен дакійського походження (II–III ст. н. е.). III–VI ст. н. е., характерні появою протослов'янських племен антського племінного союзу, а VI–IX ст. знаменують проживання тут східнослов'янських племен, зокрема, дулібів, племінний союз яких виник у VI – поч. VII ст. у східній межі празької (корчацької) культури на території Волині. Ареал цього племінного об'єднання сягав у східних своїх межах басейну ріки Горині (Тернопільська область) (Баран, 1972, с. 131; Півторак, 1993, с. 73).

Тобто топоніми (гідроніми, а також і ойконіми) – це живі свідки нашої історії, які зберігають пам'ять про заселення найдавніших територій багатьма етносами як із мовного, так і з культурно-етнічного погляду. Буковина належить до тих теренів, де компактно й толерантно проживають різні етноси: український, румунський, польський, німецький, єврейський та ін. У такого типу топонімах скрита антропологія культури, етнологія, гуманітарна географія, когнітивізм.

Як показує практика ономастичних досліджень, специфічність топонімійної лексики якраз і зумовлена екстралінгвальними (наприклад, історико-географічними) факторами.

Міжмовна варіантність форм одного й того ж гідроніма, яка зберігає інформацію про походження та інтерференцію назви (відображає фізико-географічні особливості території; відбиває різні етнічні контакти між носіями обох мов на цій території; варіанти форм гідронімів показують міграцію населення терену). Крім того, важливість досліджень ономастичної лексики відповідає завданням Міжнародної комісії з вивчення культури Карпат і Балкан, яка, як свідчить і сама її назва, займається дослідженням матеріальної та духовної культури населення Карпато-Балканського регіону.

Мета і задачі нашого дослідження – це онома-семасіологічний та етимологічний аналіз буковинсько-галицької (Північна Буковина та Східна Галичина) гідронімії, похідної від народної географічної (зокрема гідрографічної) термінології (далі – НГТ), та показ шляхів і напрямків розвитку цієї регіональної гідронімії з вказівкою на її динаміку та взаємозв'язок із базовою праслов'янською лексикою на всеслов'янському обширі. Дослідження проводимо на основі реалізації наступних завдань із врахуванням методики регіонального монографічного дослідження конкретного гідроніма, який розглядаємо з кількох позицій:

- 1) приналежності назви до географічної реалії (ойконіма, ороніма, мікротопоніма);
- 2) часу та причини його виникнення;
- 3) приналежності базового апелятива до певних мов;
- 4) семантики й етимології;

- 5) морфології (граматики), бо назва – це слово (лат. *Nomen est Omen*), і воно повинно відповідати нормам мови і граматичним правилам;
- 6) відображення різномовних фіксацій назви;
- 7) території поширення назви (ареал, шляхи міграції).

Такий підхід «дає можливість детальніше і глибше дослідити факти окремо взятої території в проекції на широкий слов'янський фон» (Шульгач, 1993, сс. 4–5).

Сутність ареальних топонімічних досліджень криється, насамперед, у вивченні системи народних географічних термінів, як загальних назв «у більшості випадків діалектного походження, що називають той чи інший тип об'єктів і явищ фізичної георафії» (Подольская, 1970, с. 54). НГТ у складі топонімічної (гідронімічної) системи – найстабільніший і найархаїчніший шар лексики з характерним «консерватизмом формально-семантичної організації» (Шульгач, 1993, с. 6) і відзначається широкими реконструктивними можливостями для гідронімів, найповніше характеризує фізико-географічні особливості нашої території (рельєф, кліматичні умови, наявність флори та фауни, біологічні процеси), відображає умови залюднення краю за набором лексем і їхньою семантикою, відбитою в назвах гідрооб'єктів. Через те не можна ігнорувати одночасове вивчення сучасної та субстратної НГТ, яка починає втрачати семантику і «переходить в категорію формантів, позбавлених смислового навантаження» (Мурзаев, 1974, с. 99).

Різниця між географічними термінами і гідронімами (ширше – топонімами) полягає в тому, що «перші називають клас однорідних географічних предметів, а другі іменують такі окремі предмети, що перші виражають поняття, а другі їх не виражають» (Ю. Карпенко, 1970, с. 36). На межі переходу НГТ → гідронім створюється часовий вакуум, який веде до розриву ідентичних значеннєвих зв'язків між ними, породжуючи явище десемантизації і підвищуючи здатність слова бути «власною назвою» (Скляренко, 1978, с. 45). Досить часто диференціювати перехід апелятивів у топоніми видається неможливим через відсутність повної картини поширення апелятивів та гідронімів (особливо, коли вони омонімічні між собою), а незнання закономірностей територіального розподілу апелятивів та гідронімів окремого, вузьколокального ареалу, позбавляє нас можливості встановлення часу виникнення та тривалості функціонування апелятивного та топонімічного ареалів.

Аналіз НГТ означеної нами території має відбуватися з урахуванням географії поширення слова для встановлення шляхів семантичного розвитку самого слова чи його семантичного поля з урахуванням екстралінгвальних та іманентних (суто лінгвістичних) факторів. Ось чому нам важливо було взяти до уваги географічно однорідну зону із двох суміжних в адміністративно-територіальному відношенні областей та НГТ (у першу чергу діалектну лексику, тому що саме в ній відбитий первісний стан праслов'янських діалектів як основи формування всіх

слов'янських мов, зокрема української та польської). Народна географічна термінологія є основним лексичним джерелом для творення гідронімів і проникнення в їхню внутрішню форму, сутність якої становлять статичні ознаки самого гідрооб'єкта (його тип, форма, характер течії ...) і навколишніх реалій місцевості (суміжні природні об'єкти, явища матеріальної культури ...). Сам принцип номінації гідрооб'єктів реалізується в семантиці основи базових (вихідних) апелятивів та мовних засобах (ресурсах загальнонародної мови та іншомовних запозиченнях, які органічно ввійшли в її склад).

Лінгвістична характеристика гідронімійної системи (далі – ГС) означеного регіону вимагає від нас розуміння її своєрідності, яка проявляється в специфічному наборі діалектної лексики та іншомовних впливах (у першу чергу, польських, які залишили в мові автохтонного населення певний слід). Таким чином, ми можемо розглянути нашу ГС як порубіжну топонімійну систему, під якою розуміємо «сукупність елементів, що становлять упорядковану множину і перебувають у тісних взаємозв'язках» (Стичишина, 1975, с. 56). Вивчення принципів та мотивів номінації, а також мотивів появи гідроніма безпосередньо пов'язане з конкретними ситуативними умовами в момент називання і подальшим розвитком інших значень, відмінних від первісного. Власне, сам по собі гідронім як власна назва на момент його сприйняття позбавлений семантики, тобто він асемантичний. А вивчення семантичних процесів, що відбуваються у ньому самому, виявляється неможливим. Через те логічним є процес, при якому потрібно йти «від сучасного діалектного географічного терміна до історичного, від географічного терміна до топоніма, а не навпаки» (Толстой, 1969, с. 15). Таке дослідження вимагає ретельного ставлення до апелятивів, точніше, необхідно максимально брати до уваги лексико-семантичні обмеження мотивуючих основ (для гідронімів – це специфічні «водні» характеристики). Але значна маса гідронімів своїми основами має лексеми, які в своїх семемах відбивають семантичні зсуви, що веде до необхідності враховування шляхів переходу географічних термінів в топонімію, які «являють собою різновиди топонімичної синекдохи [...] (та) топонімичної метонімії» (Ю. Карпенко, 1970, с. 41). Остання ускладнює лінгвістам визначення принципу номінації і місця гідроніма в семантичній групі об'єктів одного класу через перенесення назв на суміжні об'єкти зі зміною та без зміни словотвірної структури гідроніма. По суті, гідроніми виступають семантично-морфологічними утвореннями. Для гідронімії властивим є також явище метафоризації: назви гідрооб'єктів виникають при втраті зв'язку базової семеми свого вихідного значення і виділення її в окрему лексему, що стає омонімом вихідного слова з подальшою онімізацією. Вона (метафоризація) пояснюється тим, «що багато слів у кожній мові утворилися внаслідок втрати семантичної мотивованості між первинним значенням і вторинним» (Русанівський, 1988, с. 92). Це знову повертає нас до логі-

ки топонімійної номінації, суть якої полягає в системності географічних об'єктів і системності апелятивів, позначених ними. Обидві системні площини, перехреснюючись і взаємодіючи між собою, утворюють семантичні поля. Останні складають сутність внутрішньої форми гідроніма, встановлення якої створює поняття певної семантичної моделі. Набір (сукупність) семантичних моделей дає змогу будувати узагальнюючі семемні одиниці – гідронімійні типи, які реалізуються в цих моделях.

Отже, встановлення етимології гідронімів можливе шляхом з'ясування їхньої внутрішньої апелятивної форми та структурно-граматичних чи структурно-фонетичних особливостей самих НГТ. Така реконструкція вимагає врахування кількох методичних уваг, а саме:

- 1) наявність гідроніма і його повторюваність на певній території;
- 2) співвіднесеність гідроніма з апелятивами в діалектах української мови та інших слов'янських мов;
- 3) наявність аналогічного гідроніма в басейнах інших рік (по можливості, усього слов'янського обширу);
- 4) розуміння співвідношення між гідронімією інших річкових басейнів та НГТ у складі діалектів слов'янських мов;
- 5) розуміння гідронімів як структурованих географічних найменувань, їх здатності «змінюватися (відмінюватися) певним чином, поєднуватися з певними суфіксами та служити основою для певних типів словотвору» (Суперанская, 1964, с. 66).

Увесь гідронімійний матеріал із потенційними НГТ-основами ми класифікували на гідронімійні семемні типи, у яких аналізуємо лексеми (НГТ і гідроніми), їхню взаємодію (також із іншими топонімами), визначаємо коливання семантичних полів НГТ у межах кожного типу.

1. НГТ у складі гідронімів із гелонімною основою

Опорний НГТ **багна** широко представлений у називництві як водних об'єктів різного типу, так і назв поселень в Україні та за її межами: пор. б. *Багно* (Жт.), пот. *Багна* (Лв.) (СГУ, 1979, с. 28); хут. *Багна* (І.-Ф.) (Бучко, 1990а, с. 50); польські гідроніми *Bagno*, *Bagien*, *Bagienek* (Jurkowski, 1971, с. 10).

***Bagno.** Лексема *багно* виявляє тісний зв'язок із опірною семемою 'болото' на західно- і східнослов'янських територіях: рос. *багно*, б. рус. *багна*, пол. *bagno*, чеськ., слц. *baľno* 'болото, драговина, мочар' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 110; Фасмер, 1964–1973, т. 1, с. 102; Rudnicki, 1939, с. 17). Для південних слов'ян апелятив *багно* є невідомим. Лексему *bagur* 'пурпуровий' вони вживають на означення червоного кольору. Остання,

на думку А. Брюкнера, вказувала на рудий колір багна (Brückner, 1957, с. 11). Такого погляду дотримується більшість дослідників слов'янської лексикології, поєднуючи термін *багно* з **bagr-* 'червоний, рудий' з огляду на колір (Jurkowski, 1971, с. 146). Переконливою, на нашу думку, є пояснення апелятива **bagno* у слов'янських мовах В. В. Лучиком, який розглядає його у зв'язку з і.-є. *bhagh-* 'болото, драговина; грязь, сльота; намул, твань' за допомогою форманта **-no* (Лучик, 1996, с. 140). Однак семантичне поле цього НГТ є досить обширним, почасти навіть антонімічним у різних говіркових масивах. Диференціаторами тут можуть виступати корелятивні пари лексем: наприклад, апел. *багно* у південноукраїнських степових говорах має значення 'калюжа, що висихає' (Поповський, 1989, с. 16), чим, зрештою, виражає нетиповість, навіть відрубність від загальнослов'янського значення базової лексики і втрату «болотної» семантики. А в гуцульських говірках маємо апел. *багна* 'мокре болотисте місце; сіно, складене на багні; бот. (*Ledum palustre*) багно' (Гуц. гов., 1997, с. 19), який збігається з основним значенням (пор. балт. *bagna* 'болото, кущове болото; обширне грязне місце' (Невская, 1977, с. 18)). Реалізацію лексеми *багна* маємо у семемі 'заглиблення на місці водойми' (Марусенко, 1968, с. 214), що ілюструється гідронімами з нашого буковинсько-галицького ареалу: пот. **Багна** (п. Шубранця л. Пруту л. Дунаю; м. Чернівці Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 28); м. б. **Вагна / Багна** (НП Буцики Гусятинського р-ну) (Schneider, спр. 50, с. 7). Різновидом апелятива **багна** виступає його морфологічний варіант укр. *багнина* 'рослина *Ledum palustre*, багно' (Jurkowski, 1971, с. 10; Даль, 1955, т. 1, с. 36), у місцевому мовленні виступає ще й діалектне *багенник* 'рослина багно; т.с.' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 110). Названі *Багнина* й *багенник* стали базовими для гідроніма (пот.) **Вахенна / Багенна** (НП Годів Зборівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 61, с. 329).

Троякий характер синкретичних форм апелятива *луг* майже повністю переходить і на *псл. **lṛkъ / lṛka*: укр. *лука*, пол., пол. діал. *łqka, łęka*, ст. сл. **лѣжа**, рос. *лука*, болг. *лъка* (Rudnicki, 1939, с. 25; Brückner, 1957, с. 308; Jurkowski, 1971, сс. 51, 82; Толстой, 1969, сс. 114–116; ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 557). Однак, на відміну від апелятива *луг*, лексема **lṛkъ / lṛka* розвинула ще одне цілком самостійне значення 'згин; згин берега; вигин річки' (СУМ, 1970–1980, т. 4, с. 553; ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 302; Мурзаев & Мурзаев, 1959, с. 178) на позначення форми та просторових особливостей об'єктів, локалізованих на лугах. Цим і пояснюється близькість значень обох лексем, яку промовисто ілюструють назви пот. та поля **Luki / Lugi** (НП Більче-Золоте Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 7, с. 74). Пор.: б. *Лука* (Чрк.) (СГУ, 1979, с. 329); ННП *Лука* Буцацького р-ну Терн. обл. (Zaleski, 1987, с. 90); с. *Лука* (І.-Ф.) (Бучко, 1990а, с. 86).

Давність гідронімів із вихідною основою **lṛka* демонструє похідне утворення з **-j(a)-* суфіксальним відносно присвійного значення **lṛkъ- + -yj(a) → *lṛkja* 'що стосується луки, їй належна', маніфестоване назвою

р. **Луча** (л. Дністра; НП Торське Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995).

До рефлексів **lŕka* зараховуємо апелятив **lŕkanъ* ‘вигнутий, кривий, звивистий (про течію річки)’ (Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 532; ЭССЯ, 1974–2018, т. 16, с. 144), який, у свою чергу, за допомогою суф. **-ьсь* розвинув праформу **lŕkanъсь* ‘річка, що має криву, звивисту форму русла’. Ця реконструкція характерна для назви м. б. **Лукавець** (НП Перепельники Зборівського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995), яка є первинною щодо контактної ННП **Лукавець** (Zaleski, 1987, с. 91). Пор.: ст. укр. ***Лоукавець**, 1490 р. (назва села на Буковині) **Луківці** та ***Лоуківниця**, 1482 р., назва села у Молдавському князівстві) (ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 558); пот. **Лукавицький** (п. Пруту л. Дунаю; Чрн. обл.), р. **Лукавчик** (л. Серету л. Дунаю; с. Луківці Вижницького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 330), а також: р. **Лукавець** (І.-Ф., Жт.), р. **Лукавиця** (І.-Ф.) (СГУ, 1979, сс. 329–330). Поєднання ад’єктива **lŕkanъ* у згаданому значенні із суф. **-isko / -išče* на позначення просторових понять (місця) дозволило реконструювати ще одну апелятивну форму основи **lŕka* – **lŕkavisko / *lŕkavišče* ‘місцевість, обмежена кривою звивистою формою ріки’, виражену гідронімом м. б. **Луковиська** (НП Стратин; суміжжя І.-Ф. та Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995) < псл. **lŕkavišče*: слн. *lokóvišče* ‘сад’, чеськ. *Lukoviště* (назва села), слн. *lŕkovišče* ‘заросле поле’ (ЭССЯ, 1974–2018, т. 16, с. 147).

2. НГТ мікрополя ‘стоячі води’ у складі гідронімів

Територія Північної Буковини та Східної Галичини досить багата на водойми закритого типу (стави, озера, місця купання), що обумовлено, очевидно, рівнинним характером рельєфу. Такі водні об’єкти мають, як правило, штучний характер, тобто виникли в результаті антропогенної діяльності людини: розташовані вони в ярах і утворені штучним затримуванням води рік греблями. Для них характерне піщане, намулисте дно з домішкою вапняку (*Rocznik*, 1892, с. 123). Причиною появи штучних водойм була зміна типу господарства, яке сягає, мабуть, XVI ст., коли на зміну пасовищному господарству прийшло орне (*Rocznik*, 1892, с. 7). З метою підвищення вологості повітря стали з’являтися численні ставки та озера, кількість яких сьогодні значно знизилася, а давні водоймища з часом перетворилися на болота та калюжі.

Об’єктом аналізу тут виступають апелятивні форми на позначення водойм закритого типу, які зараховуємо до семантичного мікрополя ‘стоячі води’.

***Бульбона / *Бульбонія**. Віднесеність обох цих номенклатурних термінів до семи ‘стоячі води’ є проблематичною через хитання в їхній

семантиці, яка переходить і на «текучі» гідрооб'єкти. Обидва терміни відзначені в говорах українських Карпат і вживаються на означення гідрорельєфу: пор. *бульбона* 'вир у річці' у бойківських говірках (Гуц. гов., 1997, с. 31), *бульбона*, *больбона*, *більбонія* 'прірва, западина на сухому місці; трясовина', 'найглибше місце в річці з постійним водоворотом' (МСБ, 1971–1979, т. 1, с. 44; Дзендзелівський, 1982, сс. 51–52) у буковинських говірках.

Гідротерміни *бульбона*(я) 'баюра, калюжа, яма під водою' та *бульбока* 'глибоке місце в річці' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 292) поширилися на західноподільській території, перейшовши з буковинських говірок, куди вони запозичилися із румунської мови: пор. румунське *bulboană* 'водна пропасть' (Jurkowski, 1971, с. 95), молдавське *булбоакэ* 'вир, коловорот, яма', **Буґлбока*, 1499 р. – назва місцевості у Молдавському князівстві (ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 131). Такими є назви: плесо на Дністрі *Бульба* (ГНП, 1981, с. 14); р. *Бульбона* (п. Совиці л. Пруту л. Дунаю; м. Кіцмань Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 76); б. *Бульба*, став *Бульбина* (О. Карпенко, 1983, с. 92); м. к. *Бульбонія* (НП Винятинці Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995) та пот. *Бульба / Бульбона* (НП Струсів Тербовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 167). Пор. також гідроніми з інших теренів України: глиб. *Бульбока* (Лучик, 1996, с. 149); р. *Бульбока* (СГУ, 1979, с. 76). Внутрішня форма гідронімів відбиває зв'язок між семами 'глибина', 'баюра, калюжа, яма вирита водою' (для стоячих водойм) та 'вир води' (глибоке місце, водоворот у протічних водах) (Jurkowski, 1971, сс. 69, 90, 95). У таких місцях на поверхні води з'являються *бульби* (*бульки*, *бульбашки*) 'кульки на поверхні рідини, пухирі, бульбашки', 'вод'яні чи мильні пухирі' (СУМ, 1970–1980, т. 1, с. 254) внаслідок обертальних рухів води, які супроводжуються звуками. Сам апел. *бульбона*(я) – це ономотопея зі звуконаслідувальним елементом -*блб*- (< дієсл. *бульботати* 'невиразно говорити, белькотіти') (Jurkowski, 1971, с. 95).

**Virь*, **Krõtja* / **Vykřõtь*. Ці НГТ є праслов'янськими утвореннями, пов'язаними первинним значенням вирування, бурління чи крутіння води в глибоких місцях або позначають самі таке місця. В. П. Шульгач у поліській зоні водозбору р. Стир фіксує діал. апелятиви *вир* або *круча* 'місця в річці, де бурлить вода' (Шульгач, 1993, с. 7). Серед інших значень виру в українській мові маємо: *вир* 'глибоке місце у воді', 'глибока яма на дні ріки', 'пропасть, вир, глибоке місце у воді з вирами' (Jurkowski, 1971, сс. 93, 101); *вер* 'пропасть' – у наддністрянських говорах (Толстой, 1969, сс. 212–213); *вир* 'водоворот; ковбана, глибоке місце в річці' (Черепанова, 1984, с. 48). З аналогічним значенням **virь* вживається в діалектах білоруської мови як 'глибоке місце в річці, озері', 'водоворот' (Толстой, 1969, с. 212) та рос. *вир* 'глибоке місце на озері, ріці чи болоті', 'ями під водою з джерелами, водокрут', а також пол. *wir*, *wyrek* 'глибоке місце в річці', 'джерело', 'калюжа', болг. *вир* 'глибоке місце в ріці, де повільно

тече вода, ополонка', 'яма, наповнена водою', схв. *вир* 'водоворот, глибоке місце в ріці', макед. *вир* 'калюжа, огорожене місце для накопичення води' (Толстой, 1969, с. 213; Даль, 1955, т. 1, с. 206; ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 379). Гідронімічний контекст нашої території представлений назвами: р. **Вирищина** (л. Яровиці л. Яловичори п. Білого Черемошу п. Пруту л. Дунаю; с. Шепіт Путильського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 103); ст. **Вур** (НП Голгоча Бережанського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 787) та глиб. **Вурі** (НП Гумніська Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 301), де відбитий зв'язок сем 'глибока яма, пропасть' – 'водоворот'.

Серед назв *виру* та *кручі* на теренах України маємо ще такі гідроніми: б., вдсп. *Круча*, переправа *На Кручах*, глиб. *Вир*, штучне водоймище *Вирина* у Середньому Дніпро-Бузькому межиріччі (Лучик, 1996, сс. 136, 167); рр. *Вурі*, *Вирище*, бол. *Вирки*, р. *Вир* – притока Сейму, Старухи, Болгача, Сожу на Полтавщині (Стрижак, 1963, с. 39); рр., руч. *Вур* (См., Рв.) (СГУ, 1979, с. 103); руч. *Круча* (К.), р. *Кручена* (Дн.), б. *Кручі* (К.) (СГУ, 1979, с. 298).

Єдність семантичних значень **virъ* та **krōtja* найповніше ілюструється на прикладі апелятива *викрут* 'водоворот', який є синонімом *круча* на Поліссі і який М. І. Толстой вважає локальним (Толстой, 1969, с. 214). На території Західного Поділля з таким значенням маємо назву *виру* (глиб.) **Викрут** (НП Ценів Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 66). Внутрішня структура назви сягає дієслівного кореня **псл. krōtiti* 'крутити, вертити', який є спільним для **vykrōtъ* 'водоворот' (Толстой, 1969, с. 214) та **krōtja* (< *krōtъ* 'крутий, прямовисний, обривистий, сильно загнутий, швидкий, стрімкий (про ріку, струмок)' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 13, сс. 33–34; Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 387; ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 111)): укр. *круча* 'глибоке місце в річці, озері, ставку' (Jurkowski, 1971, с. 97), 'високий, стрімкий та урвистий берег ріки' (Jurkowski, 1971, с. 106), *вир* (Jurkowski, 1971, с. 91), 'крутизна, обрив; глибоке місце в річці' (Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 315; Марусенко, 1972, с. 286), 'водоворот' (МСБ, 1971–1979, т. 6, с. 102), *кручія* 'вир біля мілини' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 112); д. рус. **крѹча** 'круча, крутий обрив', 'водоворот, ополонка біля підніжжя крутого берега' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 13, с. 31; Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 387); б. рус. *круч* 'місце в річці, де вирує вода' (Jurkowski, 1971, с. 91).

Таким чином, ландшафтний термін *круча* має два протилежних значення: одне пов'язане з глибиною водойм, «глибоким місцем у річці» (Марусенко, 1968, с. 233), інше – «з крутим обривистим берегом». На відміну від гідронімії Нижнього Дніпра, номенклатурний термін *круча* нашого регіону основним своїм значенням має гідрографічну характеристику водних об'єктів, а не характер рельєфу місцевості (див. з цього приводу (О. Карпенко, 1983, с. 102)). Сюди зараховуємо такі назви вод: глиб. **Круча** (НП Гумніська Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба,

спр. 3, с. 301); пот. **Krucza** (НП Росохуватець Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 50, с. 143); вир **Круча** (НП Колиндяни Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 126); вир **Круті** (НП Розгадів Зборівського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 480) (пор. укр. діал.: *крутінь*, *крутіль* 'водоворот, ополонка' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 13, сс. 28–29, 35)); дж. **Кручена Керниця** (НП Терпилівка Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 143) – пор. укр. діал. *кручія* 'вир біля мілини' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 112).

***Kadъlbъ.** Апелятивне утворення **kadъlbъ* зазнало семантичної зміни, в результаті якої відбулась втрата ознаки 'споруда' та перехід значення із «сфери термінів посуду в сферу географічних термінів» (Толстой, 1969, с. 221). Первинна семантика **kadъlbъ* – це 'дерев'яна посуда', 'колодязний зруб', 'пусте дерево, пеньок' (чеськ. *kadluba*, рос. діал. *кадолба*, ст. пол., пол. *kadlub*, укр. *кадуб*, *кадіб*) (Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 157; ЕСУМ, 1982–2012, т. 2, с. 339; ЭССЯ, 1974–2018, т. 9, с. 113; Грінч., 1958–1959, т. 2, сс. 206–207). Етимологію цієї лексеми запропонував Ф. Міклошич (за свідченням М. І. Толстого (Толстой, 1969, с. 222), див. ще: Brückner, 1957, с. 212), у якій він виділяв префікс *ка-* та дієслівну основу *dъlb-i-ti* 'довбати'. Адже колодязні зруби видовбували з колод, пенків і ставили їх замість цямрин у польових криницях та джерелах. Власне, ця обставина і зумовила перехід апелятива **kadъlbъ* у гідрографічну термінологію, який позначає, в основному, малі гідрооб'єкти круглої форми. Цікаво, що серед західнослов'янських мов лише у польській та словацькій він використовується як НГТ: пол. діал. *kadlubek* 'джерело, ключ', слц. *kadlub* 'резервуар для води', 'струмок' (Толстой, 1969, с. 223; ЭССЯ, 1974–2018, т. 9, с. 113). У діалектах української мови цей номенклатурний термін має найбільше своїх форм: пор. гуцульське *кадіб* (*кадовб*, *кадуб*) 'неглибока криниця' (Гуц. гов., 1997, с. 88), буковинське *кадіб*, *кадуб* 'польовий струмок; місцевість, багата джерелами води' (МСБ, 1971–1979, т. 4, с. 7); поліське *кадуб* 'дуже грязне, в'язке місце' (ЭССЯ, 1974–2018, т. 9, сс. 114–115). Серед інших рефлексів зустрічаємо ще: *кадовб* 'невелике озеро на болоті чи яма з водою на полі', *кадовбина*, *кадовбаня*, *кавтоба*, *ковтоба* 'яма з водою, ковбаня'. Близькими з *кадовб* можна вважати і апел. *ковдоба* 'озерце', *кавдобашка* 'ковбаня, що лишилась на лузі після повені', *ковдобина*, *ковдовбина* 'вибій', *кавтеба*, *кавтоба*, *ковтеб* 'яма з водою; ковбаня' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 2, сс. 481–482), а також *кадовбина*, *кадовбіна*, *кадовбаня* 'калюжа', *колдобаня*, *колдобанна*, *колдобань*, *калдоб*, *калдоба* 'калюжа, вибій на дорозі' (Jurkowski, 1971, сс. 70, 72). Усі приклади є, як гадаємо, варіантами одного й того ж НГТ: дещо відмінна звукова оболонка – це результат метатези. Реалізація НГТ **kadъlbъ* має місце у таких буковинсько-галицьких гідронімах: пот. **Кадіб** (п. Дереглюю п. Пруту л. Дунаю; НП Цурень та Остриця Глибоцького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 226); пот. **Кадуб** (л. Царилун-

ги п. Дністра; НП Ленківці Кельменецького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 226); стр. **Каду́б** (НП Вовківці (Дністрове) Борщівського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); м. б. та поле **Kadhub / Kadob, Kadub, Kadob, Kadowb** (НП Більче-Золоте, Гуштин, Лосяч Борщівського р-ну) (Баран, 1972, сс. 192–197); пот. **Kadhub** (НП Колодрібка Заліщицького р-ну) (Schneider, спр. 61, с. 41); пот. **Кадовб** (НП Чорнокінці Великі Чорт. р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 50); м. б. (бол.) та поле **Кадовб** (НП Джушин Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 287); пот. **Кадовб** (пр. Коропця; НП Сільце Бережанського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 376); **strumyk Kadhub** (Schneider, спр. 41, с. 85); м. б. долина та поле **Каї́дуб** (п. Гнилої; НП Раштівці Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); **Kajdub** (Schneider, спр. 50, с. 123); пот. та узгір'я **Kadub / Kaduby** (НП Буряківці Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 6(1), с. 118; Баран, 1972, с. 197).

Топонімічний контекст (метонімічні перенесення) цієї території створюють ойконіми: двір **Ка́дуб** (НП Вигнанка у кол. Чортківському пов.) (Плани ставів); фільварок **Кадлубець** (НП Голгоча у кол. Підгаєцькому пов. Терн. обл.); ННП **Кадлубиська** (у кол. Бродівському пов. Лв. обл.); фільварок **Кадлубиська** (в обширі НП Новосілка Язловецька Буцацького пов. Терн. обл.) (Zaleski, 1987, с. 62).

З-поміж інших гідронімів на території України маємо ще: пот. **Кадлуб** (І.-Ф.), р. **Кадовба** (Чрг.) (СГУ, 1979, с. 226).

***Қорадло, *Қорель, *Қирьпъ(жь), *Қорьпъсь** (<*q̣rati s̥). Праслов'янська дієслівна основа ***ḳora-ti** основним своїм значенням має 'купатися': болг. *къля* 'купати', ст. пол. *ḳraś, ḳraś* 'купати', *ḳraś się* 'купатися', пол. *ḳraś* 'купати', укр. *купати* 'купати' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 12, сс. 58–59; Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 419; Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 326). Власне, базове семантичне навантаження цієї основи ('купатися') не підлягає сумнівам. Труднощі, на наш погляд, викликають тлумачення значень похідних апелятивних форм (географічних термінів), які пояснюються у праслов'янських гніздах ***ḳura, *ḳurъ / *ḳora, *ḳorina**. Географічні терміни, утворені в цих гніздах, як досить аргументовано доводить Василь Лучик, «настільки переплелися семантично й структурно, що навіть виникли тотожні за формою й значенням апелятиви від основ різного походження» (Лучик, 1996, с. 125). У зв'язку з гідронімом **Куп'ювата** (*Купьеватая, Куплеватая*) дослідник підходить до з'ясування його внутрішньої форми на основі географічних термінів *купа, купи, купки, купка, купник, куп'я, куп'є, купина* (Лучик, 1996, сс. 124–125).

Подані нижче назви гідрооб'єктів із нашого ареалу вимагають обережного диференційованого аналізу з огляду на вищезазначені семантичні гнізда та контамінацію їхніх похідних форм. *Словник гідронімів України* (див.: СГУ, 1979) фіксує буковинську назву р. **Купала** (п. Бабинки п. Дністра; с. Бабин Кельменецького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 302),

а в гідронімії експедиції в Західному Поділлі нами зафіксована назва місця купання **Купало** (НП Берем'яни Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995), які своєю внутрішньою формою сягають апелятива *купало*: укр. діал. *купало* 'водойма, яма з водою', *купела* 'озеро в лісі', *купело* 'т.с.; яма з водою' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 145); *купало* у гуцульських діалектах – 'невелике плесо на річці, відведене для купання' (Гуц. гов., 1997, с. 106), схв. *kupalo* 'місце для купання', ст. пол. *kupało*, *kupajło* 'купати', рос. *купала* 'купіль' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 12, с. 58; Brückner, 1957, с. 282). Гідронімну функцію апел. *купало* тут, очевидно, цілком достовірно можна пояснити і самою структурою цього НГТ із дієслова **kupati* та суфікса *-(a)dło* → **kpadło* (ЕССЯ, 1974–2018, т. 12, с. 58). Давність праслов'янського значення географічного терміна, що цікаво, можна витлумачити і за допомогою екстралінгвальних чинників. Відомо, що свято Івана Купала пов'язане із язичницьким слов'янським міфологічним персонажем на ім'я Купало, Купайло (ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 528; Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 419; ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 145) з обов'язковим купанням у воді, яке, згідно з давніми віруваннями, приносить силу і надає тілу здоров'я. Якщо говорити про первинність гідроніма та свята, то, очевидно, секундарною буде все-таки назва гідрооб'єкта як невід'ємної складової та атрибута релігійного свята.

Правомірно розглядати у гнізді **kupa-a-ti* і внутрішню форму гідроніма м. к. **Купачка** (НП Берем'яни Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995), зводячи її до номенклатурного терміна *купачка* 'посудина для купання дітей' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 146) із назв посуду, який розширив свою семантику, перейшовши також і в розряд термінів гідрографічних. Очевидно, що назва гідрооб'єкта є метафоричною – такою, що іронічно називає малі за розміром водойми.

Продовжує ряд гідронімів із **псл. kupa-a-ti* назва виру **Купилів** (НП Острів Тернопільського р-ну і обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 675). З погляду словотвірної будови назву можна розкласти на основу **Купил-** та суфікс **-ів**. Семантика гідрооснови **Купил-**, на наш погляд, сягає праслов'янської апелятивної форми **korpěľ* (< *kupati* + суф. *-ěľ*): ст. сл. **кѣпѣль** 'купання, місце для купання, водойма', д. рус. **купѣль** 'водойма, місце для купання', укр. *купіль*, рос. *купель*, пол. *kupiel* 'купіль, посуд для купання, також вожа для купання' (ЕССЯ, 1974–2018, т. 12, сс. 62–63; Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 327; Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 420), яка має своїм рефлексом гідрографічний термін, відомий в діалектному масиві української мови у формі *купела* 'озеро в лісі' та *купело* 'озеро в лісі; яма з водою' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 146). Лексеми *купела*, *купело* на позначення водойми сьогодні майже зовсім не вживаються, що веде до їхнього зникнення у мовленевому оточенні. Цю обставину, гадаємо, якраз і фіксує структура гідроніма **Купилів**: суфікс **-ів** приєднався вже до втраченої семантичної основи і може розглядатися як посесивний (наприклад, від незасвідченого антропоніма **Купило* типу *Берило*, *Будило* (Худаш & Демчук, 1991,

сс. 1, 111)). Тут фактично ми маємо справу з народноетимологічним варіантом гідроніма, який містить прояви паронімічної атракції – за визначенням Є. С. Отіна (Отін, 1973, с. 27) – (у цьому разі – беззмстовної арадикації кореневої морфем *Купил-*, ускладненої суфіксом *-iv*, що призвело до структурної адаптації всієї лексеми). Пор.: потч. *Купелева Поточина* (Зк.), пот. *Купелевий Яр* (Зк.), р. *Купелівка* (Лв.), пот. *Купальна*, р. *Купіль* (Зк., Рв., Жт.) (СГУ, 1979, с. 302), оз. *Купальня* (Хрс.) (О. Карпенко, 1983, с. 101).

Проаналізована група народно-географічних термінів мікрополя 'стоячі води' у складі проаналізованих буковинсько-галицьких гідронімів своїми семантичними коливаннями засвідчила її зв'язок із відповідною загальнослов'янською номенклатурною термінологією цього типу, здатність до утворення вузьколокальної термінології на основі давньослов'янських дієслівних основ, а також – зв'язок із апелятивною лексикою суміжних територіальних говіркових масивів.

3. НГТ у гідронімії, пов'язана із характеристикою гідрооб'єктів як проточних

До цього типу аналізованих гідронімів та їхніх внутрішніх форм нами включені лексеми на позначення плину води та характеру течії, що кваліфікують гідрооб'єкти як проточні:

***Gukъ (*hukъ) / *gu(r)k(p)-a-dlo.** Представлені гідрографічні терміни мають праслов'янське коріння в дієсл. основі **gukati* із звуконаслідувальною природою: укр. *зука́ти* 'видавати сильний звук, голосно кричати, закликати', рос. *зукать* 'видавати глухий надричний звук чи крик; кричати', пол. *hukać* 'кричати (про сову)' (ЗССЯ, 1974–2018, т. 7, с. 169; Грінч., 1958–1959, т. 1, с. 337; Даль, 1955, т. 1, с. 406). Такого ж, звуконаслідувального, походження є і її апелятивні деривати **gukъ (*hukъ) / *gu(r)k(p)-a-dlo*: укр. *зук* 'звук; крик, гомін; грюкіт, водоспад', укр. діал. *зучало* 'місце в річці, де клекоче вода', рос. *зук* 'глухий, звук; крик сови', пол. *huk* 'глухий відголос; гул, крик' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 615; Фасмер, 1964–1973, т. 1, с. 472), що стали гідрографічними термінами на позначення сильного гулу, шуму води і пов'язані з НГТ *водоспад*.

«Водна» семантика з амплітудою коливань 'водоспад, що шумить, гучить', 'кам'яний поріг на річці', 'спад води, водоспад' має вираження в українській мові в НГТ *зук* (Jurkowski, 1971, с. 48), а сема 'малий водоспад; водоспад; джерело' – реалізується у гідронімах *гуркало* (Jurkowski, 1971, с. 48; Rudnicki, 1939, с. 22; Грінч., 1958–1959, т. 1, с. 340), *зукало* (з суф. *-a-dlo* від **gukati*), *гуркало* (< з суф. *-a-dlo* від дієслова *гуркотати*), *гупало* (з суф. *-a-dlo* від дієслова *гупати*), *гучок* (пор., наприклад,

орнітологічні назви: *гузукало*, *зукало* ‘пугач’, *гупало* ‘водяний бугай’, пол. *hukało* ‘т.с.’ (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 615)). Хоча гідроніми з географічним терміном *зук* і його похідними зосереджені в Івано-Франківській та Закарпатській областях «у назвах гірських потоків – *Гук*, *Гуків*, *Гукливий*, де часто зустрічаються природні водоспади» (О. Карпенко, 1983, с. 93), певна кількість назв таких гідрооб’єктів виділяється також і в досліджуваному нами регіоні. До таких гідронімів належать: 1. яр *Гукало* (п. Дністра; с. Репужинці Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 161); 2. пот. *Гук* (л. Серету л. Дністра; між рр. Села і Нестерівка; НП Заложці й Мильне Зборівського р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 161), *Huk* (SG, 1880–1895, т. 10, с. 443; Матеріали ГЕ, 1992–1995); 3. пот. *Huk* (НП Росохач Чортківського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 15(2), с. 241); 4. пот. *Huczek* (НП Верхній Іванів Тернопільського р-ну) (Schneider, спр. 55, с. 137); 5. пот. (дж.) *Гукало* (НП Садки Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 445); 6. вдсп. *Гупало* (на р. Самець; НП Іванків Борщівського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 115); 7. стр. *Гуркало* (НП Вовківці (Дністрове) Борщівського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); 8. яр *Гуркало* (НП Худиківці та Мельниця-Подільська) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); 9. пот. *Гуків* (л. Пруту, л. Дунаю; НП Добринівці Заставнівського р-ну і Бояни Новоселицького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 161); 10. пот. *Гуків* (п. Дністра; НП Чепоноси, Недобоївці і Рашків Хотинського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 161).

Пор. гідроніми з інших теренів України: б. *Гукова* (Днп.) (О. Карпенко, 1983, с. 99), вдсп. *Гуркала* (Крв.) (Лучик, 1996, с. 138), а також мікротопонім *Hurkało* ‘pole ognie’ (Schneider, спр. 7, с. 135), можливо, що в останньому маємо якийсь зв’язок із суф. *-dlo* оціночного (аугментативного) значення < ст. укр. ОН *Гоурко, 1440 р. (ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 269).

***Džur-/*čur-/*cjur-**. До спільнослов’янських – з певним застереженням на нерегулярність вживання – форм належать дієслівні за природою апелятивні основи **džur-/*čur-/*cjur-* звуконаслідувальної семантики. Їхнє утворення можна вивести із дієслів: укр. *джерити*, *чурити*, *цюркотити* ‘текти, цюркотіти’, рос. *журчатъ* ‘т.с.’, пол. *ciurzeć*, *ciurkać* ‘про повільну течію’; слц. *čurčat*, н. луж. *curaś*, слн. *cureti*, схв. *curiti* ‘цюркотіти’; серб. *curiti*, чеськ. *curkati*, луж. *czurać* ‘текти’ (Brückner, 1957, с. 65; ЕСУМ, 1982–2012, т. 2, с. 62; Jurkowski, 1971, сс. 36–37). На основі цих дієслів утворились різноструктурні гідрографічні терміни шляхом усичення дієслівної основи та долученням апелятивного форманта (суфікса), «який, взаємодіючи з дієслівною основою, утворював імена, що позначають предмети стосовно до відповідної дії» (Лучик, 1996, с. 139): б. рус. *цурок* ‘струмінь (дощу)’, н. луж. *čura* ‘струмінь води’, схв., слн. діал. *curek* ‘джерельний струмінь, джерело’, діал. *curak* / *curek* ‘джерело, що б’є з землі’, болг. *čičur* ‘мале шумуюче джерело’ (Jurkowski, 1971, с. 36). Говірки української мови також активно культивують ці апелятивні

лексеми для утворення гідронімів: *чурів*, *чуркало*, *чюркало* 'шумуючий потічок', 'джерело', 'дерев'яний жолоб, по якому стікає джерельна вода' (Jurkowski, 1971, с. 22; Гуц. гов., 1997, с. 214), *дзюр*, *дзюркало*, *чюркач* 'джерело' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 2, с. 62), *цюркач* 'заглиблення в скалі, з якого тече вода' (Марусенко, 1972, с. 295), *цюркало* 'джерельце', *джуркало* 'джерело, що випливає з землі' (Jurkowski, 1971, сс. 36, 37).

Утім, у кожному конкретному випадку, структура окремо взятої основи НГТ підпорядкована вузькодіалектному фонетичному оформленню з використанням місцевих апелятивних формантів, що особливо помітно в буковинсько-галицьких гідронімах: 1. пот. **Дзюркало (Джуркало)** (л. Горошівського (Потоку) л. Білого Потоку п. Онуту п. Дністра; с. Юрківці Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 170); 2. дж. (кр.) **Джуркало (Джурло)** (НП Дзвиняч Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); 3. дж. **Чуркало** (НП Колиндяни Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 126); 4. дж. **Цюркало** (НП Сапогів Борщівського р-ну Терн. обл.) 'природне чи викопане' (Кордуба, спр. 4, с. 429); 5. дж. **Цюрник** (поблизу НП Швайківці Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 364).

Пор. також гідроніми з цією основою на інших теренах України: дж. *Чуркала* (Крв.) (Громко, 1996, с. 21); стр. *Цюркало*, р. *Джюрилиха* (Пл.) (Стрижак, 1963, с. 69); дж. *Джуркала*, *Джуркало*, стр. *Дзурка* (Крв.) (Корепанова, 1969, с. 138); стр. *Цюрило* (Пл.), пот. *Чуркало* (І.-Ф.), потч. *Чурків* (Зк.) (СГУ, 1979, сс. 600, 616).

***Žerdlo.** Окрему семантичну модель семеми 'джерело' становить і сам гідрографічний термін *джерело*, який найближче стоїть до *крилиця*, але виявляє значно меншу продуктивність у гідронімії. Доказом праслов'янського характеру **žerdlo* 'джерело' можна вважати його індоєвропейське коріння (< і.-є. **gʷer-* 'пожирати; горло, глотка') основа якого, як переконує В. Лучик, з покликанням на О. М. Трубацова, споріднена з молд. *gură* 'рот; гирло (ріки); глотка' (Лучик, 1996, с. 137) та румунським *gură* 'рот; устя (ріки); жерло' (Трубацев, 1968, с. 235). На думку М. Юрковського, псл. **žerdlo* сягає **gʷrdlo* і **žreti* і мало первинну семантику 'устя; джерело' (Jurkowski, 1971, с. 37). Спільнослов'янський характер гідрографічного терміна *джерело* підтверджується єдністю лексичних і семантичних відповідників у цих мовах: пол. *źródło*, болг. *жерело*, чеськ. *žřidlo*, слц. *žriedlo*, б. рус. *жерало*, *жэрла*, рос. діал. *жерело* на основі розширення семантичного поля псл. **žyrdlo* (пов'язаного чергуванням голосних із **gʷrdlo*) 'горло' → 'отвір' → 'отвір, з якого б'є вода' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 50; Корепанова, 1976б, с. 71). Можна припустити зв'язок псл. **žreti* 'пожирати' з латинським рефлексом і.-є. **gʷer- voro, vorare* 'пожирати' (Трубацев, 1968, с. 235). В українській мові лексема *джерело* основним своїм значенням має: 'потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі' (СУМ, 1970–1980,

т. 2, с. 262) 'б'юче джерело, криниця', 'місце, звідки вода витікає з землі, криниця' (Jurkowski, 1971, с. 37), 'заглиблення в скалі, з якого тече вода' (Марусенко, 1972, с. 282), тобто, по суті, представлені семемні поля дорівнюють опорній семемі – 'джерело', вираженій у бойківських говірках лексемою *жрідло*, *жрудло* (Rudnicki, 1939, с. 35). Семантичне відхилення НГТ *джерело* від його основного значення прослідковується у семі 'початок ріки, верховина', реалізованій у внутрішній формі як однослівних (переважно буковинських), так і кількох західноподільських гідронімів-словосполучень в описовій функції: 1. дж. **Джерело (Жерело)** (п. Дністра; с. Шебутинці Сокирянського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 169); 2. дж. **źródła Dawidowa potoczka, Rudką Iwańską zwanego** (НП Іване-Пусте Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 7, с. 269); 3. дж. **źródła strumyka Kierniczki pod folwarkiem** (НП Юр'ямпіль Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 7, с. 268); 4. дж. **źródła żelaznej i siarczanej wody** (НП Козаківка Тернопільського р-ну і обл.) (Schneider, спр. 55, с. 164); 5. дж. **źródła potoka Burdiakowca** (НП Бурдяківці Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 7, с. 270).

Окремо тут слід виділити гідронім з аналогічною граматичною будовою, але відмінною за значенням внутрішньою оболонкою, відомий як: дж. **Źródła Świętego Onufrego** (НП Улашківці Чортківського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 6(1), с. 42). Сам гідрооб'єкт, як і його назва, є досить давнім, про що дізнаємося з експедиційних записів А. Шнайдера: «W Ułaskowcach nad klasztorem Bazylianów wytryska potężne źródło [...]. Woda tego źródła utworzyła w ciągu wieków ogromny kłąb martwicy, obejmujący pieczarę poświęconą s. Onufremu» (Schneider, спр. 6(1), с. 42), тобто вода джерела протягом віків утворила печеру, також названу на честь святого Онуфрія. Пор. також інші українські гідроніми: рр. *Джерело* (Крм., Чрг.), б. *Джерельна* (Крм.) (СГУ, 1979, с. 169).

***Mlinъ- / *Mlinišče.** На Тернопіллі в недалекому минулому була значна кількість споруд для помолу зерна за допомогою обертального руху води на річках потоках (млинів), почасти виритих штучних каналах. Ця обставина повною мірою відбита в українсько-польському гідрографічному терміні з основою **mlinъ-*: ст. укр. *mlinъ*, 1359 р., укр. *mlin*, ст. пол. *mlyn*, д. рус. *mlinъ* загального значення 'млин', 'водяний млин' (ЭСЯ, 1974–2018, т. 19, сс. 66–67; Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 435; ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 602, Фасмер, 1964–1973, т. 2, с. 632), *mlinівка* / *mlynówka*, який відбиває перехід значення 'канал млинський', 'канал, віднога ріки, що скеровує воду до водяного млина, млинівка', 'канал, яким іде вода з річки до млина' (Гуц. гов., 1997, с. 124; ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 489) → 'ріка (загальне значення)' (Jurkowski, 1971, сс. 25, 173) та укр. *mlinka* 'т.с.'.

Таку ж внутрішню структуру відбивають гідроніми аналізованої нами території, а саме: пот. **Млинівка** (п. Мігової п. Серету л. Дунаю;

Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 367); пот. **Млинівка** (п. Чорного Потоку бас. Дністра; с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 367); пот. **Млинівка** (п. Дністра; с. Звенячин Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 367); р. **Млинівка** (НП Біла Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 510); пот. **Młynówka** (НП Білий Потік Чортківського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 15(2), с. 183); стр. **Młynówka** (пр. Гнізни; НП Тарасівка Збаразького р-ну Терн. обл.): «[...] ma dopływ do Gnieznu strumek przepływający przez Lubianki Nizsze, który łączy się z Gniezną w Tarasówce na końcu, strumek zwany jest Młynówka» (ДАТО, ф. 276, с. 2); пот. **Млинівка** (пр. Серету; НП Бичківці Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 517); пот. **Młynówka** (НП Янів (Долина) Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Schneider, 1871, спр. 57, с. 63); р. **Млинівка** (л. Серету; НП Довге Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995). Сюди ж відносимо й назву пот. **Млинка** (л. Серету л. Дністра; НП Залісся, Угринь Чортківського р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 367; Матеріали ГЕ, 1992–1995; SG, 1880–1895, т. 6, с. 545, т. 10, с. 444), контактну з однойменною назвою присілка НП Залісся, що поруч (Zaleski, 1987, с. 101), та інші похідні, що стосуються річок, розташованих на млинах: пот. **Млинський** (п. Черемосу п. Пруту л. Дунаю; поч. біля с. Мелієве, тече мимо с. Банилів; Вижницького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 368); пот. **Млинський** (п. Збруча л. Дністра; як назва нижньої частини Самця пр. Збруча Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 368; ДАТО, ф. 2804, с. 14), **Młynski Potok** (SG, 1880–1895, т. 6, с. 550) < апелятива *млинський* ‘до млина належний’ (Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 436); кр. **Млинова** (НП Сков’ятин Борщівського р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995). Процес занепаду водяних млинів (їхнього значення для господарства) можемо простежити в назві потоку **Młyniska**, що протікає в однойменному НП Млиніська Теребовлянського р-ну Терн. обл. (Schneider, спр. 57, с. 92). Так, судячи із запису: «Potok, aż do swego ujścia do Seretu, nosi ślady kilku grobelek, przy których miały niegdyś istnieć młynki wodne i stąd pochodzi nazwisko tej wsi» (Zaleski, 1987, с. 100), робимо висновок про первинність гідроніма. Причому сама його внутрішня форма дорівнює апелятиву **mlinišče*: ст. укр. **млынище**, 1445 р. ‘місце біля млина’, укр. *млинище* ‘місце, що було під млином’, укр. діал. *млиніська* (*млинище*) ‘місце, де був млин’ (ЕСУМ, 1982–2012, т. 3, с. 489; Грінч., 1958–1959, т. 2, с. 435; ЭССЯ, 1974–2018, т. 19, с. 66; Rudnicki, 1939, с. 26; ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 603; Закревська, 1976, с. 28).

Гідроніми з основою *млин-* тісно співіснують на Тернопільщині та Чернівецькій з мікротопонімами та ойконімами, пор.: поле *Млинки* (біля НП Стінка) та поселення *Млинки* (біля НП Берем’яни у кол. Бучацькому пов. Терн. обл.), ННП *Млинівка* (*Новосілка*) та поле *Млинівка* (біля НП Нівра у кол. Борщівському пов.) (ДАТО, ф. 231); ННП *Млинівці* (у кол. Зборівському пов. Терн. обл.) (Zaleski, 1987, с. 101); місцевість *Клішківські Млинки* (Чрн.) (Ю. Карпенко, 1965, с. 36). Всеукраїнський контекст

гідронімів може ще бути проілюстрований назвами: р. *Млинки* (Зп., Хрс.) (Стрижак, 1967, с. 23); пот. *Млинівка*, *Млинка*, *Млинки*, *Млинник*, *Млинова*, *Млиновиця*, *Млинок*, *Млинський* (СГУ, 1979, сс. 367–368).

***Nora.** Спільнослов'янське **nora* (< **nerti* основи *per-*, *por-*, *nur-* (Brückner, 1957, с. 365)) основним своїм значенням має 'діра, яма, нора' у західнослов'янських мовах (польській, чеській, словацькій), що пов'язане з заглибленням. Значення лексеми дістало розширення в діалектах російської (рос. діал. *нор* 'вир води; глибина, яма з водою') та чеській (чеськ. *nor* 'занурення') мовах (Jurkowski, 1971, с. 40; Марусенко, 1968, с. 238). Остаточний вихід на «водну» семантику відбувся в українській мові, де лексема *нора* пов'язана із семою 'джерело' (Jurkowski, 1971, с. 40), яка активно виступає в такому значенні у гуцульських та бойківських говірках (Гуц. гов., 1997, с. 133; Rudnicki, 1939, с. 26), буковинських (Ю. Карпенко, 1973, с. 159), на Закарпатті. На нашому обширі НГТ *нора* виступає в назвах: дж. **Нора** (НП Новосілка Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 745); пот. **Нора** (пр. Млинівки л. Серету л. Дунаю; с. Луківці Вижницького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 391); пот. **Нора** (п. Матки л. Черленої л. Пруту л. Дунаю; с. Ярівка Хотинського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 391); пот. **Нора** (л. Дерезглю п. Пруту л. Дунаю; с. Михальча Сторожинецького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 391).

На території України з цією основою виступають також наступні гідроніми: р. *Норець* (Хм.), р. *Нориця* (Чрг.) (СГУ, 1979, с. 391); р. *Нірка* (Хм., Рв.) (Пура, 1985, с. 179); ст. укр. ***Норинъ**, 1437 р. – назва річки у Київській землі (ССУМ, 1977–1978, т. 2, с. 57).

4. НГТ, пов'язані із характеристикою глибини водних об'єктів

***Окъно, *Oknisko.** Здатність позначати отвори має лексема **okъno* (< **oko*) з досить розгалуженою розвиненою системою подальших всеслов'янських гідрографічних похідних цієї твірної основи: схв. *окно* 'чисте, не заросле місце на болоті', слн. *okno* 'глибоке місце в воді, болото', пол. *okno* 'джерело, струмок', 'невелике озерце, незаросле місце на болоті', *oknisko* 'в'язке місце на болоті', б. рус. *окно* 'чиста вода на болоті', *вукно* 'водна поверхня; яма серед болота', рос. діал. *окнище* 'глибоке в'язке місце', *окно* 'вікно в болоті, відкрите місце в трясовині' (Толстой, 1969, сс. 207, 208; Даль, 1955, т. 3, с. 663; Jurkowski, 1971, с. 100).

В українській мові основа **okъno* має наступні рефлексивні форми і значення: **ОКНО** (на Волині) 'яма на болоті' (Шульгач, 1993, с. 26), *вікно*, *вікнище* (на Бойківщині) 'водоворот' (Rudnicki, 1939, сс. 22–23); *вікно* 'ополонка в кризі; місце в болоті, не заросле водоростями; місце, де виходить вода', *вікнина* 'чисте місце в болоті', 'замулена глибока яма під водою',

вікно 'глибина в ріці чи потоку', вікнина 'замулена, глибока яма під водою', окниско, окнина 'глибина', вікнина, вікнище 'водоворот', вікно, вікнина, вікновина, вікнище 'чисте незаросле місце в озері чи багні' (Jurkowski, 1971, сс. 92–93, 100, 103; ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 398).

Уся ця гама значень відповідає і внутрішній формі гідронімів нашого ареалу: пот. **Вікнина** (л. Онуту п. Дністра; с. Вікно Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 107); пот. **Вікнина** (л. Серету л. Дунаю; НП Дубівка, Червинівці Глибоцького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 107); пот. **Вікнина** (п. Совиці л. Пруту л. Дунаю; с. Киселівці Путильського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 107); пот. **Вікно** (л. Серету; НП Лисівці Заліщицького р-ну Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); струмок **Wikniena** (Schneider, спр. 61, с. 55); глиб. **Вікно** (НП Гнилиці Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 361); пот. **Окно** (НП Більче-Золоте Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 6(1), с. 40); пот. і кр. **Вікнина** (п. Збруча; НП Турівка Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 113); глиб. **Вікнина** (НП Голгоча Бережанського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 787); дж. **Вікнена Мала** та **Вікнена Велика** (НП Винявка (Хмелівка) Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 434); бол. та поле **Вікнина** (НП Красне Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 92); дж. **Вікнина** (м. Копичинці Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 111); дж. **Вікнена** (НП Романівка Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 457); пот. **Окнина** (м. Бережани Терн. обл.) (Schneider, спр. 11, с. 19); оз. **Вікнисько** (НП Задарів Монастириського р-ну Терн. обл.), зв'язане з р. Дністер підземними стоками (Матеріали ГЕ, 1992–1995).

Пор. численні назви гідрооб'єктів у різних частинах України: р. *Окінка*, пот. *Вікна*, дж. *Вікно*, дж. *Вікнина* та ін. на Волині (Шульгач, 1993, сс. 25–26); дж. *Вікнина*, дж. *Вікнено*, бол. *Вікнина* на Кіровоградщині (Лучик, 1996, с. 146); б. *Вікнина*, б. *Вікняна* у бас. Сіверського Дінця (Муромцев, 1966, сс. 33, 90); бб., пот. *Вікнина* (Крв.), р. *Вікниця* (Вн.), б. *Вікняна*, р. *Вікнянка* (І.-Ф.) (СГУ, 1979, с. 107).

***Ї́ртoryja**. Номенклатурний термін із міфопоетичною природою **čьrtoryja* (jъ) (<*čьrtъ 'чорт' і *ryti 'рити', тобто 'чорт рие') має значення 'водний вир': пол. *czartoryja* 'рів; вир, вимитий водою', рос. *черторой* 'яр, ритвина від води', чеськ. діал. *čertoryje* (Jurkowski, 1971, с. 91; Даль, 1955, т. 4, с. 598; ЭССЯ, 1974–2018, т. 4, сс. 163–164). Українське *чорторий* із тим самим значенням реалізоване в назвах потоків: **Czartoryja** (НП Мошківці Тернопільського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 55, с. 233) та пот. *Чортория* (с. Чортория Кіцманського р-ну Чрн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995) нашого терену.

Пор.: рр. *Чорторий*, *Чортория* (К.) (СГУ, 1979, с. 614); топоніми та мікротопоніми: чеськ. *čertoryje*, пол. *Czartoryja*, д. рус. **Черторыя** (ЭССЯ, 1974–2018, т. 4, сс. 163–164), а також – ойконім на Буковині ***Чорторіа**, 1464 р. (ССУМ, 1977–1978, т. 2, с. 549).

5. НГТ у складі гідронімів, пов'язана значенням з береговою лінією

***Broďъ.** Значення мілководдя та місця для переходу вбрід відбилося у лексемі **broďъ* (< **bresti*, **bredti* 'брести, бродити' (SP, 1974–2001, т. 1, с. 58; ЭССЯ, 1974–2018, т. 3, с. 37): болг. *брод* 'брі́д (на ріці)', макед. *брод* 'брі́д', чеськ. *brod* 'мі́лке місце для переходу вбрі́д на рі́ці', 'мі́сце, де купають чи напувають худобу', пол. *bród* 'брі́д', рос. *брод* 'мі́лке місце в рі́ці, озе́рі, ставі, через яке можна переходити чи переїжджати' (ЭССЯ, 1974–2018, т. 3, с. 37). Для української мови характерне семантичне варіювання лексеми *брі́д* (*брі́док*, *брі́дочок*) 'мілина', 'мілина в рі́ці чи потоку для переїзду кіньми' (Rudnicki, 1939, с. 18) → 'мі́лкий поті́к' → 'поті́к' (Jurkowski, 1971, с. 21), 'струмок' (Грінч., 1958–1959, т. 1, с. 100), представлене в повній мірі такими гідронімами: пот. **Брі́док** (вп. у Дністер; НП Брі́док Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995); пот. **Брі́дківський** (п. Дністра; НП Клішківці, Рашків Хотинського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 70); дж. і брі́д. **Брі́док** (НП Джу́рин Чортківського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 287); пот. **Брі́док** (пр. Серету; НП Бернадівка Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 3, с. 533); пот. **Bridok** (НП Товсте Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 50, с. 172); пот. та поле **Brydok** (НП Козина Гусятинського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 50, с. 72); пот. **Brodek** (пр. Серету; НП Бу́цнів Тернопільського р-ну Терн. обл.): «[protok] Brodek, którego jedno ramię wypływa na polach Kozłowskich, a drugie na chodaczkowskich, oba ramiona łączą się między Poczapińcami a Zabojkami w jeden potok, który przepływa Poczapińce, Drahanówkę, Bucniów i wpada do Seretu» (*Rocznik*, 1896, с. 126), «[płynię] przez Poczapińce i Drahanówkę, skąd – przyjąwszy już nazwę Brodek – płynie do Bucniowa, gdzie ma swoje ujście» (*Rocznik*, 1896, с. 76); р. **Брі́дока** (НП Ставки Гусятинського р-ну Терн. обл.) (ДАТО, карт.); пот. **Brodki** (НП Мужилів Бережанського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 41, с. 62); пот. **Brodki** (м. Підгайці Терн. обл.) (Schneider, спр. 41, с. 70); пот. **Брі́док** (п. Гнилої п. Збруча л. Дністра; між рр. Поплави й Будка; Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 70); пот. **Брі́док** (п. Збруча л. Дністра; між потоками Чернечий і Гнилий; НП Красне, Ставки і Козина Гусятинського р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 70); пот. **Брі́док** (пр. Серету л. Дністра; між рр. Довжанка й Гнида; НП Домаморич, Почапинці й Буцнів Терн. р-ну і обл.) (СГУ, 1979, с. 70).

Пор., в плані зіставлення, інші гідроніми цієї основи в Україні: р. *Бродки*, р. *Бродок* у бас. Сіверського Дінця (Муромцев, 1966, сс. 22, 42); оз. *Брі́док* на Десні (Никифоров, 1970, с. 189); рр. *Брі́д* у бас. Південного Бугу (Масенко, 1979, с. 88); р. *Брі́док* у бас. Стиру (Шульгач, 1993, с. 72), а також гідроніми: *Брі́д*, *Брі́дки*, *Брі́док* (Вн., Днп., Льв., Крм, Жт., Хрс., Рв., Чрг., К.) (СГУ, 1979, с. 70).

***Volkъ.** Значення праслов'янського терміна **volkъ* (< **velkti* 'волокти, тягти' (ЕСУМ, 1982–2012, т. 1, с. 420) тісно пов'язане з процесом волочіння (тягнення), якогось предмета, який прямо чи опосередковано відбився і в географічній термінології у слов'ян: у білоруському Поліссі М. Толстим зафіксований термін *волока* 'низьке, заболочене, але прохідне літом місце, поросле вільхою', походження якого дослідник пов'язує із транспортно-комунікаційним терміном *волока* 'місце, де волокли волоком', який має продовження в сибірському *волок* 'простір між двома річками, де потрібно переволокувати човни чи взагалі їхати по землі, а не по воді' (Толстой, 1969, с. 162). Рос. *волок* (*переволок*) – це 'перешийок між двома річками, де переволокують човни; глухий ліс, непроїзний бір, з якого виволокують зрубані дерева; низинні береги' (Даль, 1955, т. 1, с. 236; Фасмер, 1964–1973, т. 1, с. 342); пол. *włoka* 'міра поля, лан', *wołoka* 'переволока', схв. *vlâka* 'низька, рівна долина', болг. (діал.) *влак* 'голий, високий берег (чи корито) для спускання дерев' (Jurkowski, 1971, с. 136). Проте найбільше суть транспортно-комунікаційного терміна псл. **volkъ* виражається в усіх слов'янських мовах у його похідному утворенні з префіксом *pere-*: рос. *переволок*, *переволока*, пол. *przewłoka*, полаб. *prevluoka*, чеськ. *převlaka*, схв. *prěvlaka*, слн. *prevlâka*, болг. *provlak* (Jurkowski, 1971, с. 135). Власне, можна припускати взаємозв'язок значень *волок*, пов'язаних із низьким заболоченим місцем і процесом комунікації, необхідним саме в таких місцях.

Український термін *волок*: ст. укр. ***волока** (1458 р.) 'багниста низина, мочар' (ССУМ, 1977–1978, т. 1, сс. 191–192) у буковинсько-західноподільській гідронімії близький до східноподільського *волок* у значенні 'низьке заболочене місце'. Гідроніми з основою *волок-* зосереджені в основному на сході Тернопільської області, яка межує з Хмельницькою: пот. **Волочик** (п. Млиніського п. Збруча л. Дністра; НП Добромірка Збаразького р-ну, Терпилівка Підвол. р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 120), **Walczak** (помилково – Я.Р.) (SG, 1880–1895, т. 12, с. 902), **Волчак** (**Вольчак**) (як транслітерація польського *Walczak*) (Кордуба, спр. 4, сс. 143, 727; Кордуба, спр. 3, с. 283; Матеріали ГЕ, 1992–1995); м. б. та поле **Wołoka** (НП Рожиськ Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 50, с. 156); м. б. та ліс **Wołoka** (НП Більче-Золоте Борщівського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 7, с. 366); р. (пот.) **Волочок** (НП Скорики, Медин Підволочиського р-ну Терн. обл.) (Кордуба, спр. 4, с. 367), *Walczak* (Schneider, спр. 61, сс. 118). Пор. ще однокореневі суміжні ойконіми Підволочиськ (Терн. обл.) і Волочиськ (Хм. обл.), а також ст. укр. ***Волочища**, 1463 р. (назва села у Волинській землі) (ССУМ, 1977–1978, т. 1, с. 193). Берестяні грамоти XII–XV ст. фіксують топонім *Волок* у записі **Наволоки** (Подольская, 1977, с. 69); до давньоруських гідронімних утворень, пов'язаних із місцями переволокування човнів, Ю. О. Карпенко зараховує гідронім *Переволок* (*Єрик Переволоч*) у бас. Нижнього Дністра (Ю. Карпенко, 1986, с. 37), назву якого краєзнавець Ю. Кругляк пояснює у зв'язку з 'волочити,

тягти волоком'. Тягти вантаж через річку й заболочені береги' (Кругляк, 1978, с. 32). На території Чернівецької області фіксуємо назву річки **Волочанка** (п. Черемошу п. Пруту л. Дунаю; НП Вашківці і Брусниця Кіцманського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 120).

На теренах України з основою *волок-* виступають ще такі гідроніми: рр. *Волок*, *Волока* у бас. Південного Бугу (Масенко, 1979, сс. 29–30), *Волок*, *Волочейка*, *Переволочна* (Пл.) (Стрижак, 1963, с. 17), рр. *Волочайка* (Пл.), *Переволок*, *Переволока*, *Переволочка*, *Переволочна* (Днп., К., Хрс., Пл.) (СГУ, 1979, сс. 120, 415; О. Карпенко, 1983, с. 94).

***Strělka.** До метафоричних, на наш погляд, належить термін *стрілка* (< *strela* 'стріла': рос. *стрела*, пол. *strzała*, д. рус., ст. сл. **стрѣла** (Фасмер, 1964–1973, т. 3, с. 774)). Гідрографічне значення цієї лексеми характерне для української, російської та білоруської мов: укр. *стрілка*, *стрілиця* 'рів, вододіл', 'бокова течія ріки, межею якої є коса', 'вузька й довга піщана коса (в морі); гостро закінчений берег, мис; кут при злив' двох рік', 'мис при злив' двох рік' (Jurkowski, 1971, сс. 129, 132; Дзендзелівський, 1982, с. 40); рос. *стрела*, *стрелка* 'мис, коса', 'гострий і довгий мис, коса; гостроконечний берег, особливо при злив' двох рік' (Даль, 1955, т. 4, с. 345; Jurkowski, 1971, с. 132); б. рус. *стрэлка* 'піщаний намул у ріці' (Яшкін, 1971, с. 182). Гідронімічна функція НГТ *стрілка* (*стрілина*) дещо обмежена, що свідчить про його функціональність та, до певної міри, продуктивність лише в українській мові. Одне зі значень – це 'кут при злив' двох рік', відбите в таких гідронімах із нашої території: пот. **Стрілина** (л. Зварашу л. Серету л. Дунаю; с. Долішній Шепіт Вижицького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 534); пот. **Стрілка** (п. Нічлави л. Дністра; м. Копичинці Гусятинського р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 534; Кордуба, спр. 3, с. 118), *Strzałka* (SG, 1880–1895, т. 12, с. 34, т. 11, с. 446; ТК ЦДІАЛ, ф. 720, оп. 1, спр. 463, с. 74), *Striłka* 'potok, mokre łąki nad nim' (Schneider, спр. 20(2), с. 76); стр. **Strzałka** (НП Шманьківчики Чортківського р-ну Терн. обл.) (Schneider, спр. 15(2), с. 260).

Пор. генетично споріднені гідроніми: р. *Стрілиця* (Хрк.) (СГУ, 1979, с. 534); *Стрілка* – частина Дністровського лиману біля гирла Дністра, острів, рибальська тоня (ГНП, 1981, сс. 82–83).

6. НГТ у складі гідронімів, пов'язаних значенням зі штучними водними об'єктами

***Окорь / Окора.** Значення викопаної заглибини продовгуватої форми в українській мові має номенклатурний термін *окопа*/*окин*, відомий у російській (*окоп*) та болгарській (*окоп*) мовах із семантикою 'рів, шанець' (Jurkowski, 1971, с. 174). Гідрографічна функція НГТ *окин*/*окопа* 'рів, ка-

нал (з насипом)', 'вал з ровом' (Jurkowski, 1971, сс. 173–174), можливо, із ст. укр. ***окопъ**, 1488 р. 'копець' (ССУМ, 1977–1978, т. 2, с. 79) пов'язана з вмістом у них води протягом тривалого часу. Сюди відносимо гідроніми з нашого ареалу: пот. **Окіп** (л. Пруту л. Дунаю; с. Оршівці Кіцманського р-ну Чрн. обл.); пот. **Окора** (НП Шляхтинці Тернопільського р-ну і обл.) (Schneider, спр. 55, с. 296); м. б. **Окопи** (сmt. Козова Терн. обл.) (Матеріали ГЕ, 1992–1995). Наприклад, на Тернопільщині семантика «рову» досить продуктивна в ойконімії та мікротопонімії: пор. НП *Окопи Святої Трійци* (варіант *Шанець*) у кол. Борщівському пов. Терн. обл. (КК); фільварок і корчма *Окопи* в НП Підбережці у кол. Зборівському пов. Терн. обл.) (ТК ЦДІАЛ, ф. 720, оп. 1, спр. 393); поле *Окопи* (біля НП Бліхів у кол. Бережанському пов. Терн. обл.), висілок *Окопи* (НП Озеряни у кол. Буцацькому пов. Терн. обл.) (Zaleski, 1987, с. 116).

Пор. ще гідроніми на інших обширах України: рукав *Окопи* (на межі Хм. і Жт.), руч. *Окіпна Струга* (Чрг.) (СГУ, 1979, с. 396).

***Фоса.** Апелятив *фоса* ареалом свого поширення має територію Правобережної України. Українською мовою він був запозичений із польської мови (пол. *fosa* 'перекоп, рів, фоса' (Jurkowski, 1971, с. 171), маючи латинське коріння (лат. *fossa* 'рів' < *fodere* 'копати' (Brückner, 1957, с. 127)). Говірки української мови зберігають такі основні значення номенклатурного терміна *фоса*: 'канава, рівчак, понад дорогою' у гуцульських говірках (Гуц. гов., 1997, с. 198); 'рів, фоса' у бойківських (Rudnicki, 1939, с. 20), а також 'рів, яма' (Грінч., 1958–1959, т. 4, с. 378), 'невеликий рів, викопаний для стікання води з озера' (Марусенко, 1968, с. 253); 'канал, рів з водою' (Jurkowski, 1971, с. 171), які характерні для штучно викопаних заглибин продовгуватої форми у ґрунті для стікання води. Проте фонетичний варіант НГТ *хвоса* має також значення 'корито, русло ріки' (Jurkowski, 1971, с. 117; Марусенко, 1968, с. 253), 'невеличка водна артерія, що впадає у велику річку; невеликий рукав річки' (Масенко, 1979, с. 86), властиві і для природних водотоків малих розмірів.

У буковинсько-галицькому ареалі у складі гідронімів НГТ *фоса* має семантику 'рів, канал з водою' та 'невеликий рукав річки', тобто поєднує в собі дві групи значень: стр. (пот.) **Фоса** (л. Серету л. Дунаю; с. Черепківці Глибоцького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 585); стр. (пот.) **Фоса** (пр. Горошівського л. Білого Потoku п. Онуту п. Дністра; с. Горошівці Заставнівського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 585); стр. (пот.) **Фоса** (пр. Кабини л. Тростянця л. Глинниці п. Пруту л. Дунаю; с. Костинці Сторожинецького р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 585); стр. (пот.) **Фоса** (пр. Ринги (Рингача) л. Пруту л. Дунаю; с. Бочківці Хотинського р-ну Чрн. обл.) (СГУ, 1979, с. 585); стр. (пот.) **Фоса** (бас. Серету л. Дністра; с. Гумніська Теребовлянського р-ну Терн. обл.) (СГУ, 1979, с. 585; Кордуба, спр. 3, с. 301); пот. **Fosa** (НП Кобиловолоки Теребовлянського р-ну Терн. обл.)

(Schneider, спр. 57, с. 76); канал **Фоса** (НП Чернихів Зборівського р-ну Терн. обл.) на площі Замчисько (місце колишнього оборонного замку), яка «з трьох сторін омивається водою [...] Тут була фоса, а до неї – спущена вода з ріки» (*Rocznik*, 1896, с. 45).

НГТ *фоса* представлений також іншими українськими гідронімами: оз. *Фоса*, річище *Фоса*, бол. *Фоси* в західноукраїнському Поліссі (Шульгач, 1993, с. 28); рр. *Фоса* в бас. Південного Бугу (Масенко, 1979, с. 86); стр. (пот.) *Фоса* (К., Чрк., Рв., Хм., Вн.) (СГУ, 1979, с. 585), третина назв яких припадає на басейн Росі (Железняк, 1990, с. 38).

* * *

Отже, онома-семасіологічний та етимологічний аналіз регіональної буковинсько-галицької гідронімії в межах окремо взятої ономастичної системи показав перспективність та засвідчив високу ефективність території Тернопільської та Чернівецької областей у розумінні виявлення на ній як новочасних, так і архаїчних гідроутворень, у т. ч. праслов'янського походження.

Як бачимо, проаналізовані назви гідрооб'єктів буковинсько-галицького ареалу та семантика народної географічної термінології, що становить їхню основу, знаходять широкі паралелі в гідронімії всієї України та слов'янських країн: Польщі, Білорусі, Болгарії, Македонії, Словаччини, Чехії, Росії, Сербії, Хорватії.

Аналіз базових назв гідрооб'єктів з урахуванням топонімійного контексту дозволив максимально розкрити природу їхньої номінації, визначити міжмовні та міждіалектні зв'язки, вказати на праслов'янський характер іменування в такого типу назвах.

Синхронно-діахронне дослідження гідронімії терену засвідчило системність у назвотворенні водних об'єктів, відбиття в них давніх мовно-етнічних контактів, а також показало їхню динаміку, вказуючи на живомовне мовне середовище. Завдяки дії позалінгвальних чинників гідронімійна система Буковини й Галичини залишається відкритою, даючи можливість для утворення нових назв гідрооб'єктів за нормами сучасної української мови.

У результаті проведених польових досліджень було виявлено, що залучені до аналізу гідроніми та мікрогідроніми, які виникли шляхом вторинних структурних опозицій (конверсій, опозицій із деривацією), є досить пізніми утвореннями, однак відбивають характер формування словотвірних типів, властивих для нашого регіону, та принципи номінації на синхронному зрізі, які є продовженням їхнього діахронічного розвитку.

Етимологічний аналіз гідронімії означеного ареалу виявив її різночасовий та різномовний (здебільшого українсько-польський) характер, який формував топонімійну систему буковинсько-галицького терену ще із праслов'янського періоду (через посередництво прото- та старо-

українського періоду) і до сучасних назв. Дослідження встановило присутність на цій території польського етнічного елемента та його вплив на систему номінації гідрооб'єктів у період XVIII – поч. XXI ст.

Проаналізовані гідроніми, похідні від народної географічної термінології, дають нам можливість об'єднати регіональну топонімійну лексику на основі також і ментального компонента, даючи розуміння онтологічного буття всієї ойконімійної системи Північної Буковини та Східної Галичини. Іншими словами, гідронімія цих теренів – це продукт народної самосвідомості: в них закодовані матеріально-духовні релікти українців, поляків – народів, які на спільній території проживання мають також і спільну матеріально-культурну й духовну історію.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

а) список скорочень областей:

Вн. – Вінницька
Дн. – Донецька
Днп. – Дніпропетровська
Жт. – Житомирська
Зк. – Закарпатська
Зп. – Запорізька
І.-Ф. – Івано-Франківська
Крв. – Кіровоградська
Крм. – Автономна Республіка Крим
Лв. – Львівська
Од. – Одеська
Пл. – Полтавська
Рв. – Рівненська
См. – Сумська
Терн. – Тернопільська
Хм. – Хмельницька
Хрк. – Харківська
Хрс. – Херсонська
Чрг. – Чернігівська
Чрк. – Черкаська
Чрн. – Чернівецька

б) список скорочень мов і діалектів:

б. рус. – білоруська
балт. – балтійське
болг. – болгарська
бук. – буковинський
діал. – діалектне
д. рус. – давньоруська
і.-є. – індо-європейська

л. – лужицька
макед. – македонська
н. луж. – нижньолужицька
полаб. – полабська
пол. діал. – польське діалектне
пол. – польська
псл. – праслов'янська
рос. діал. – російське діалектне
рос. – російська
серб. – сербська
слн. – словенська
слц. – словацька
ст. болг. – староболгарська
ст. пол. – старопольська
ст. сл. – старослов'янська
ст. укр. – староукраїнська
схв. – сербохорватська
укр. – українська
чеськ. – чеська

в) список інших умовних скорочень:

апел. – апелятив
б. – балка
бас. – басейн
бб. – балки
бол. – болото
бот. – ботанічний
вар. – варіант
вдсп. – водоспад
глиб. – глибина
дж. – джерело
див. – дивись
ін. – інший
кн. – князівство
кол. – колишній
кр. – криниця
л. – ліва притока
м. – місто
м. б. – мокра балка
м. к. – місце купання
НГТ – народногеографічний термін
ННП – назва населеного пункту
НП – населений пункт
обл. – область
оз. – озеро
оп. – опис
п. – права притока
пд. – південь
пд. зх. – південний захід

пд. сх. – південний схід
пов. – повіт
помилк. – помилково
пор. – порівняй
пот. – потік
потч. – потічок
пр. – притока
р. – ріка, рік
р-ну – району
рр. – ріки, роки
руч. – ручай
с. – село
сmt. – селище міського типу
ст. – століття
стр. – струмок
т.с. – те саме
ф. – фонд
хут. – хутір

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГНП – Гідроніми Нижнього Подністров'я (Ю. Карпенко, 1981).
Грінч. – *Словарь української мови: в 4-х т.* (Грінченко, 1958–1959).
Гуц. гов. – *Гуцульські говірки: Короткий словник* (Закревська, 1997).
ДАТО, карт. – *Державний архів Тернопільської області (картотека)*.
ДАТО, ф. 231 – *Szkic powiatu Borszczowskiego*, Державний архів Тернопільської області, фонд 231, опис 5, одиниця зберігання 653.
ДАТО, ф. 276 – *Ogólna charakterystyka rejonu Policji Państwowej w Zbarażu. Posterunek Policji Państwowej w Zbarażu*, Державний архів Тернопільської області, фонд 276, опис 1, одиниця зберігання 131, аркуші 1–7.
ДАТО, ф. 2804 – *Кременецкая уездная земельно-ликвидная комиссия*, Державний архів Тернопільської області, фонд 2804, опис 1, одиниця зберігання 47.
ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови* (Мельничук, 1982–2012).
ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* (Трубачев & Варбот, 1974–2018).
КК – *Кадастрова карта с. Озеряни Борщівського повіту*, Центральний державний історичний архів у м. Львові, фонд 186, опис 14, одиниця зберігання 67.
Кордуба – Мирон Кордуба, *Матеріали до географічного словника Буковини і Галичини*, Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, фонд. 61, справа 1–4.
Матеріали ГЕ, 1992–1995 – Матеріали гідронімічних експедицій у Західному Поділлі, проведених автором у 1992–1995 рр., Архів автора.
МСБ – *Матеріали до словника буковинських говірок* (Карпенко & Лук'янюк, 1971–1979).
Плани ставів – *Плани ставів у селах Мухавка, Свидова та ін. Чортківського повіту*, Центральний державний історичний архів у м. Львові, фонд 720, опис 1, справа 685.

СГУ – *Словник гідронімів України* (Непокупний та ін., 1979).

ССУМ – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст* (Гринчишин & Гумецька, 1977–1978).

СУМ – *Словник української мови* (Білодід, 1970–1980).

ТК ЦДІАЛ, ф. 720, оп. 1, спр. 393 – *Топографічна карта Зборівського повіту*, Центральний державний історичний архів у м. Львові, фонд 720, опис 1, справа 393.

ТК ЦДІАЛ, ф. 720, оп. 1, спр. 463 – *Топографічна карта Копичинецького повіту*, Центральний державний історичний архів у м. Львові, фонд 720, опис 1, справа 463.

Schneider – Antoni Schneider, *Матеріали до Encyklopedyi do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym...*, Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, фонд 34, спр. 1–61.

SG – *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Sulimierski i in., 1880–1895).

SP – *Słownik prastowiański* (Sławski, 1974–2001).

АРХІВИ

Архів автора:

- Матеріали гідронімійних експедицій у Західному Поділлі, проведених у 1992–1995 рр.

Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника:

- фонд 34, справа 1–61 – Antoni Schneider, *Матеріали до Encyklopedyi do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym...*
- фонд 61, справа 1–4 – Мирон Кордуба, *Матеріали до географічного словника Буковини і Галичини*.

Державний архів Тернопільської області (ДАТО):

- Картотека.
- фонд 231, опис 5, одиниця зберігання 653 – *Szkic powiatu Borszczowskiego*.
- фонд 276, опис 1, одиниця зберігання 131, аркуші 1–7 – *Ogólna charakterystyka rejonu Policji Państwowej w Zbarażu. Posterunek Policji Państwowej w Zbarażu*.
- фонд 2804, опис 1, одиниця зберігання 47 – *Кременецкая уездная земельно-ликвидная комиссия*.

Центральний державний історичний архів у м. Львові:

- фонд 186, опис 14, одиниця зберігання 67 – *Кадасторова карта с. Озеряни Борщівського повіту*.
- фонд 720, опис 1, справа 393 – *Топографічна карта Зборівського повіту*.
- фонд 720, опис 1, справа 463 – *Топографічна карта Копичинецького повіту*.
- фонд 720, опис 1, справа 685 – *Плани ставів у селах Мухавка, Свидова та ін. Чортківського повіту*.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Агеева, Р. (1985). *Происхождение имён рек и озёр*. Наука.
- Баран, В. (1972). *Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю*. Наукова думка.
- Білодід, І. (Ed.). (1970–1980). *Словник української мови* (Vols. 1–11) [СУМ]. Наукова думка.
- Бучко, Д. (1990а). *Походження назв населених пунктів Покуття*. Видавництво "Світ".
- Бучко, Д. (1990б). Принципи номінації в українській ойкономії. In В. М. Русанівський (Ed.), *Матеріали VI-ої Республіканської ономастичної конференції* (Vol. 1, pp. 10–12). ОДУ.
- Грінченко, Б. (Ed.). (1958–1959). *Словарь української мови* (Vols. 1–4) [Грінч.]. Вид-во АН УРСР.
- Гринчишин, Д., & Гумецька, Л. (Eds.). (1977–1978). *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* (Vols. 1–2) [ССУМ]. Наукова думка.
- Громко, Т. (1996). Географічні терміни як твірні основи мікротопонімів. In І. М. Желєзняк (Ed.), *Ономастика східних слов'ян: Тези доповідей наукового семінару* (pp. 20–21). Інститут української мови НАН України.
- Даль, В. (1955). *Толковый словарь живого великорусского языка* (Vols. 1–4) [Даль]. ГИС.
- Десницкая, А. (1977). К вопросу о предмете и методах ареальной лингвистики. In М. Бородина (Ed.), *Ареальные исследования в языкознании и этнографии* (pp. 22–28). Наука.
- Дзендзелівський, Й. (1982). Українські народні назви гідрорельєфу: Відгалуження річки, рукави річки, затоки. In Й. Дзендзелівський (Ed.), *Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат* (pp. 3–53). УДУ.
- Желєзняк, І. (1990). До проблеми іллірійської топонімії на Україні. *Мовознавство*, 1990(6), 29–35.
- Закревська, Я. (1976). *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. Наукова думка.
- Закревська, Я. (Ed.). (1997). *Гуцульські говірки: Короткий словник* [Гуц. гов.]. Інститут українознавства НАНУ.
- Карпенко, О. (1983). Гідроніми правобережної Нижньої Наддніпрянщини з гелонімною основою. *Мовознавство*, 1983(4), 57–61.
- Карпенко, Ю. (1965). *Топонімія східних районів Чернівецької області: Конспект лекцій*. Чернівецький державний університет.
- Карпенко, Ю. (1970). Топонимы и географические термины (вопросы взаимосвязи). *Вопросы географии*, 81, 36–45.
- Карпенко, Ю. (1973). *Топонімія Буковини*. Наукова думка.
- Карпенко, Ю. (Ed.). (1981). *Гідроніми Нижнього Подністрів'я* [ГНП]. Головне вид-во "Вища школа".
- Карпенко, Ю. (1986). Проблема древнерусских гидронимов в бассейне Нижнего Днестра. In В. Німчук (Red.), *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах* (pp. 34–40). Наукова думка.
- Карпенко, Ю., & Лук'янюк, К. (Eds.). (1971–1979). *Матеріали до словника буковинських говірок* (Vols. 1–6) [МСБ]. ЧДУ.
- Корепанова, А. (1969). *Словотворчі типи гідронімів басейну Нижньої Десни*. Наукова думка.

- Корепанова, А. (1976а). Принципи номінації в структурно-лінгвістичному аспекті. *Мовознавство*, 1976(6), 54–56.
- Корепанова, А. (1976б). Топоніми, утворені за семантично єдиною твірною основою. In К. Цілуйко (Ed.), *Питання сучасної ономастики* (pp. 63–71). Наукова думка.
- Кругляк, Ю. (1978). *Ім'я вашого міста*. Наукова думка.
- Лучик, В. (1996). Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Друкарня газети “Народне слово”.
- Марусенко, Т. (1968). Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). In В. Мартынов & Н. Толстой (Eds.), *Полесье (Лингвистика: Археология: Топонимика)* (pp. 206–255). Наука.
- Марусенко, Т. (1972). Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССР. In Г. П. Клепикова (Ed.), *Карпатская диалектология и ономастика* (pp. 277–299). Наука.
- Масенко, Л. (1979). *Гідронімія Східного Поділля*. Наукова думка.
- Мельничук, О. (Ed.). (1982–2012). *Етимологічний словник української мови* (Vols. 1–7) [ЕСУМ]. Наукова думка.
- Мурзаев, Э. (1974). *Очерки топонимики*. Мысль.
- Мурзаев, Э., & Мурзаев, В. (1959). *Словарь народных географических терминов*. Географиз.
- Муромцев, І. (1966). *Словотворчі типи гідронімів (басейн Сіверського Дінця)*. Наукова думка.
- Невская, Л. (1977). *Балтийская географическая терминология*. Наука.
- Непокупний, А., Стрижак, О., & Цілуйко, К. (Eds.). (1979). *Словник гідронімів України* [СГУ]. Наукова думка.
- Никифоров, А. (1970). *Деснянские озёра: Путеводитель*. Здоровье.
- Отін, Є. (1973). Різні типи паронімічного вирівнювання слів в апелятивній та ономастичній лексиці. *Мовознавство*, 1973(2), 63–73.
- Півторак, Г. (1993). *Українці: Звідки ми і наша мова*. Наукова думка.
- Подольская, Н. (1970). Народные географические термины в роли терминов научных. *Вопросы географии*, 81, 54–60.
- Подольская, Н. (1977). Некоторые вопросы исторической ономастики в связи с анализом берестяных грамот. In А. Суперанская (Ed.), *Историческая ономастика* (pp. 49–71). Наука.
- Поповський, А. (1989). Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови. Дніпропетровський державний університет.
- Пура, Я. (1985). Діалектна географічна термінологія у потамонімах Надгориння, Середнього Надстир'я і Верхнього Надствижжя. In І. Матвіяс (Ed.), *Структурні рівні українських говорів* (pp. 175–183). Наукова думка.
- Русанівський, В. (1988). *Структура лексичної і граматичної семантики*. Наукова думка.
- Скляренко, О., & Андріанова, Е. (1978). Види омонімії в топонімічній системі та засоби її подолання. *Мовознавство*, 1978(3), 44–47.
- Стичишина, Л. (1975). Формування порубіжної топонімічної системи. *Мовознавство*, 1975(4), 56–60.
- Стрижак, О. (1963). *Назви річок Полтавщини*. Вид-во Академії наук Укр. РСР.
- Стрижак, О. (1967). *Назви річок Запоріжжя і Херсонщини*. Наукова думка.

- Суперанская, А. (1964). Типы и структура географических названий. In А. Суперанская (Ed.), *Лингвистическая терминология и прикладная топонимастика* (pp. 59–119). Наука.
- Толстой, Н. (1969). *Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды*. Наука.
- Трубачёв, О. (1968). Названия рек Правобережной Украины: Словообразование: *Этимология: Этническая интерпретация*. Наука.
- Трубачёв, О., & Варбот, Ж. (Eds.). (1974–2018). *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* (Vols. 1–41) [ЭССЯ]. Наука.
- Фасмер, М. (1964–1973). *Этимологический словарь русского языка* (Vols. 1–4) [Фасмер Макс]. Прогресс.
- Худаш, М., & Демчук, М. (1991). *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення)*. Наукова думка.
- Черепанова, Е. (1984). *Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья*. Друкарня УВС Сумського облвиконкому.
- Шульгач, В. (1993). *Гідронімія басейну Стиру*. Наукова думка.
- Яшкін, І. (1971). *Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія: Гідралогія. Навука і тэхніка*.
- Brückner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wiedza.
- Jurkowski, M. (1971). *Ukraińska terminologia hydrograficzna*. Wydawnictwo PAN.
- Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1892*. (1892). Nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego w drukarni st. Kossowskiego.
- Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1895*. (1896). Nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego w drukarni st. Kossowskiego.
- Rudnicki, J. (1939). *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*. Skład Główny, Kasa im. Mianowskiego.
- Sławski, F. (Ed.). (1974–2001). *Słownik prastowiański* (Vols. 1–8) [SP]. Wydawnictwo PAN.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1880–1895). *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vols. 1–15) [SG]. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Zaleski, J. (1987). *Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny: Słownik nazw opracował Edward Klisiewicz*. Wydawnictwo PAN.

BIBLIOGRAPHY (TRANSLITERATION)

- Ageeva, R. (1985). *Proiskhozhdenie imën rek i ozër*. Nauka.
- Baran, V. (1972). *Ranni slov'iany mizh Dnistrom i Pryp'iattiu*. Naukova dumka.
- Bilodid, I. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk ukraïns'koï movy* (Vols. 1–11) [SUM]. Naukova dumka.
- Brückner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wiedza.
- Buchko, D. (1990a). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Pokuttia*. Vydavnytstvo "Svit".
- Buchko, D. (1990b). *Pryntsypy nominatsii v ukraïns'kii oïkonomii*. In V. M. Rusanivs'kyi (Ed.), *Materialy VI-oï Respublikans'koï onomastychnoi konferentsii* (Vol. 1, pp. 10–12). ODU.

- Cherepanova, E. (1984). *Narodnaia geograficheskaia terminologiia Chernigovsko-Sumskogo Poles'ia*. Drukarnia UVS Sums'koho oblyvkonkomu.
- Dal', V. (1955). *Tolkovyĭ slovar' zhivogo velikorusskogo iazyka* (Vols. 1–4) [Dal']. GIS.
- Desnitskaia, A. (1977). K voprosu o predmete i metodakh areal'noi lingvistiki. In M. Borodina (Ed.), *Areal'nye issledovaniia v iazykoznanii i etnografii* (pp. 22–28). Nauka.
- Dzendzelivs'kyĭ, Ī. (1982). Ukraĭns'ki narodni nazvy hidrorel'iefu: Vidhaluzhennia richky, rukavy richky, zatoky. In Ī. Dzendzelivs'kyĭ (Ed.), *Doslidzhennia leksyky i frazeolohii hovoriv Ukraĭns'kykh Karpat* (pp. 3–53). UDU.
- Fasmer, M. (1964–1973). *Ėtimologicheskii slovar' russkogo iazyka* (Vols. 1–4) Progress.
- Hrinchenko, B. (Ed.). (1958–1959). *Slovar' ukraĭns'koĭ movy* (Vols. 1–4) [Hrinch.]. Vyd-vo AN URSR.
- Hromko, T. (1996). Heohrafichni terminy iak tvirni osnovy mikrotoponimiv. In I. M. Zheliezniak (Ed.), *Onomastyka skhidnykh slov'ian: Tezy dopovideĭ naukovoho seminaru* (pp. 20–21). Instytut Ukraĭns'koĭ movy NAN Ukraĭny.
- Hrynchyshyn, D., & Humets'ka, L. (Eds.). (1977–1978). *Slovyk staroukraĭns'koĭ movy XIV-XV st.* (Vols. 1–2) [SSUM]. Naukova dumka.
- IAshkin, I. (1971). *Belaruskiia heahrafichnyia nazvy: Tapahrafiia: Hidralohiia*. Navuka i tĕkhnika.
- Jurkowski, M. (1971). *Ukraĭnska terminologia hydrograficzna*. Wydawnictwo PAN.
- Karpenko, IU. (1965). *Toponimiia skhidnykh raioniv Chernivets'koĭ oblasti: Konspekt lektsii*. Chernivets'kyĭ derzhavnyi universytet.
- Karpenko, IU. (1970). Toponimy i geograficheskie terminy (voprosy vzaimosviasi). *Voprosy geografii*, 81, 36–45.
- Karpenko, IU. (1973). *Toponimiia Bukovyny*. Naukova dumka.
- Karpenko, IU. (Ed.). (1981). *Hidronimy Nyzhn'oho Podnistrov'ia* [HNP]. Holovne vyd-vo "Vyshcha shkola".
- Karpenko, IU. (1986). Problema drevnerusskikh gidronimov v basseĭne Nizhnego Dnestra. In V. Nimchuk (Ed.), *Davn'orus'ka onomastychna spadshchyna v skhidnoslov'ians'kykh movakh* (pp. 34–40). Naukova dumka.
- Karpenko, IU., & Luk'ianiuk, K. (Eds.). (1971–1979). *Materialy do slovnyka bukovyns'kykh hoviok* (Vols. 1–6) [MSB]. ChDU.
- Karpenko, O. (1983). Hidronimy pravoberezhnoi Nyzhn'oĭ Naddnyprianshchyny z heolonimnoiu osnovoio. *Movoznavstvo*, 1983(4), 57–61.
- Khudash, M., & Demchuk, M. (1991). *Pokhodzhennia ukraĭns'kykh karpats'kykh i prykarpats'kykh nazv naselenykh punktiv (vidantroponimni utvorennia)*. Naukova dumka.
- Korepanova, A. (1969). *Slovotvorchy typy hidronimiv baseĭnu Nyzhn'oĭ Desny*. Naukova dumka.
- Korepanova, A. (1976a). Pryntsypy nominatsii v strukturno-linhvistychnomu aspekti. *Movoznavstvo*, 1976(6), 54–56.
- Korepanova, A. (1976b). Toponimy, utvoreni za semantychno iedynoiu tvirnoi osnovoio. In K. TSiliuĭko (Ed.), *Pytannia suchasnoi onomastyky* (pp. 63–71). Naukova Dumka.
- Kruhliak, IU. (1978). *Im'ia vashoho mista*. Naukova dumka.
- Luchy, V. (1996). *Avtokhtonni hidronimy Seredn'oho Dnipro-Buz'koho mezhyrichchia*. Drukarnia hazety "Narodne slovo".

- Marusenko, T. (1968). Materialy k slovari ukrainskikh geograficheskikh apelliativov (nazvaniia rel'efov). In V. Martynov & N. Tolstoï (Eds.), *Poles'e (Lingvistika: Arkheologiya: Toponimika)* (pp. 206–255). Nauka.
- Marusenko, T. (1972). Nazvaniia rel'efov v govorakh Khmel'nitskoï oblasti USSR. In G. P. Klepikova (Ed.), *Karpatskaia dialektologiya i onomastika* (pp. 277–299). Nauka.
- Masenko, L. (1979). *Hidronimiia Skhidnoho Podillia*. Naukova dumka.
- Mel'nychuk, O. (Ed.). (1982–2012). *Etymologichnyi slovnyk ukrains'koï movy* (Vols. 1–7) [ESUM]. Naukova dumka.
- Muromtsev, I. (1966). *Slovotvorchi typy hidronimiv (basein Sivers'koho Dintsia)*. Naukova dumka.
- Murzaev, È. (1974). *Ocherki toponimiki*. Mysl'.
- Murzaev, È., & Murzaev, V. (1959). *Slovar' narodnykh geograficheskikh terminov*. Geografiz.
- Nepokupnyi, A., Stryzhak, O., & TSiluiko, K. (Eds.). (1979). *Slovnyk hidronimiv Ukraïny* [SHU]. Naukova dumka.
- Nevskaia, L. (1977). *Baltiiskaia geograficheskaia terminologiya*. Nauka.
- Nikiforov, A. (1970). *Desnianskie ozëra: Putevoditel'*. Zdorov'e.
- Otin, I. E. (1973). Rizni typy paronimichnoho vyryvniuvannia sliv v apeliatyvniï ta onomastychniï leksytsi. *Movoznavstvo*, 1973(2), 63–73.
- Pivtorak, H. (1993). *Ukraïntsi: Zvidky my i nasha mova*. Naukova dumka.
- Podol'skaia, N. (1970). Narodnye geograficheskie terminy v roli terminov nauchnykh. *Voprosy geografii*, 81, 54–60.
- Podol'skaia, N. (1977). Nekotorye voprosy istoricheskoi onomastiki v sviazi s analizom berestianskykh gramot. In A. Superanskaia (Ed.), *Istoricheskaya onomastika* (pp. 49–71). Nauka.
- Popovs'kyi, A. (1989). *Znachennia pivdennoukrains'kykh stepovykh hovoriv u formuvanni literaturno-natsional'noi movy*. Dnipropetrovs'kyi derzhavnyi universytet.
- Pura, I. A. (1985). Dialektna heohrafichna terminologiya u potamonimakh Nadhorynia, Seredn'oho Nadstyr'ia i Verkh'n'oho Nadstvyzhzhia. In I. Matviias (Ed.), *Strukturni rivni ukrains'kykh hovoriv* (pp. 175–183). Naukova dumka.
- Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1892*. (1892). Nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego w drukarni st. Kossowskiego.
- Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1895*. (1896). Nakładem Kółka Naukowego Tarnopolskiego w drukarni st. Kossowskiego.
- Rudnicki, J. (1939). *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*. Skład Główny, Kasa im. Miąnowskiego.
- Rusanivs'kyi, V. (1988). *Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky*. Naukova dumka.
- Shul'hach, V. (1993). *Hidronimiia baseinu Styru*. Naukova dumka.
- Skliarenko, O., & Andrianova, E. (1978). Vydy omonimii v toponimichniï systemi ta zasoby ii podolannia. *Movoznavstvo*, 1978(3), 44–47.
- Sławski, F. (Ed.). (1974–2001). *Słownik prasłowiański* (Vols. 1–8) [SP]. Wydawnictwo PAN.
- Stychyshyna, L. (1975). Formuvannia porubizhnoi toponimichnoi systemy. *Movoznavstvo*, 1975(4), 56–60.
- Stryzhak, O. (1963). *Nazvy richok Poltavshchyny*. Vyd-vo Akademii nauk Ukr. RSR.
- Stryzhak, O. (1967). *Nazvy richok Zaporizhzhia i Khersonshchyny*. Naukova dumka.

- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (Eds.). (1880–1895). *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Vols. 1–15) [SG]. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Superanskaia, A. (1964). Typy i struktura geograficheskikh nazvaniï. In A. Superanskaia (Ed.), *Lingvisticheskaia terminologiiia i prikladnaia toponomastika* (pp. 59–119). Nauka.
- Tolstoï, N. (1969). *Slavianskaia geograficheskaia terminologiiia: Semasiologicheskie etiudy*. Nauka.
- Trubachëv, O. (1968). *Nazvaniia rek Pravoberezhnoï Ukrainy: Slovoobrazovanie: Ètimologiiia: Ètnicheskaia interpretatsiia*. Nauka.
- Trubachëv, O., & Varbot, Zh. (Eds.). (1974–2018). *Ètimologicheskii slovar' slavianskikh iazykov: Praslavianskii leksicheskii fond* (Vols. 1–41) [ÈSSIA]. Nauka.
- Zakrevs'ka, IA. (1976). *Narysy z dialektneho slovotvoru v areal'nomu aspekti*. Naukova dumka.
- Zakrevs'ka, IA. (Ed.). (1997). *Hutsul's'ki hovirky: Korotkyï slovnyk* [Huts. hov.]. Instytut ukraïnoznavstva NANU.
- Zaleski, J. (1987). *Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny: Słownik nazw opracował Edward Klisiewicz*. Wydawnictwo PAN.
- Zheliezniak, I. (1990). Do problemy illiriï's'koï toponimiï na Ukraïni. *Movoznavstvo*, 1990(6), 29–35.

Slavic Hydronymy of Bukovina and Galicia: An Onomastic-Semasiological and Etymological Analysis

Summary

This onomastic-semasiological and etymological analysis of Bukovinian and Galician hydronymy in the Ternopil and Chernivtsi regions confirms the presence of new and archaic coinages, including those of Proto-Slavic origin. The hydronymy in focus is based on folk geographical (hydrographical) terminology and displays parallels with the rest of Ukraine and other Slavic countries. The analysis of basic names of bodies of water considering the toponymic context enabled us to pinpoint the nature of their nomination, to capture their interlingual and interdialectal connections, and to identify their Proto-Slavic character. The analysed hydronyms and micro-hydronyms reflect the formation of derivational types and principles of nomination at the synchronic level; they also reveal the continuity of their diachronic development. The hydronymy of the area developed in different periods and is of various language origin (mostly Ukrainian and Polish). It has evolved into the toponymic system of Bukovina and Galicia since the Proto-Slavic period (via the Proto- and Old Ukrainian period of language development), leading to present-day names. The study identifies the presence of Polish ethnic element in the area and its influence on the system of nomination of objects under study in the period between the eighteenth and the early twenty-first centuries.

Keywords: hydronymy; folk geographical terminology; toponymic system; principles of nomination; onomastic-semasiological analysis; etymological analysis; semantics

Слов'янська гідронімія Буковини та Галичини (онома-семасіологічний та етимологічний аналіз)

Резюме

Онома-семасіологічний та етимологічний аналіз регіональної буковинсько-галицької гідронімії в межах території Тернопільської та Чернівецької областей засвідчив наявність новочасних та архаїчних гідроутворень, у т. ч. праслов'янського походження. Народна географічна (гідрографічна) термінологія становить основу аналізованої гідронімії та знаходить широкі паралелі в гідронімії всієї України та слов'янських країн. Аналіз базових назв гідрооб'єктів з урахуванням топонімійного контексту дозволив максимально розкрити природу їхньої номінації, визначити міжмовні та міждіалектні зв'язки, вказати на праслов'янський характер іменування в такого типу назвах. Залучені до аналізу гідроніми та мікрогідроніми відбивають характер формування словотвірних типів та принципи номінації гідрооб'єктів на синхронному зрізі, будучи продовженням їхнього діахронічного розвитку. Гідронімія означеного ареалу має різночасовий та різномовний (здебільшого українсько-польський) характер, який формував топонімійну систему буковинсько-галицького терену ще із праслов'янського періоду (через посередництво прото- та староукраїнського періоду) і до сучасних назв. Дослідження встановило присутність на цій території польського етнічного елемента та його вплив на систему номінації гідрооб'єктів у період XVIII – поч. XXI ст.

Ключові слова: гідронімія; народна географічна термінологія; топонімійна система; принципи номінації; онома-семасіологічний аналіз; етимологічний аналіз; семантика

